БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1969 ч. ИЮЛЬ 25 ПЯТНИЦА № 173 (8019).

Өртээ 2 көп.

Удуртукчуларның ужуражыышкыны

Улуску Польшаның 25 чыл оюнуң байырлалынга Совет Эвилели биле Чехословак Социалистиг Республиканың киришкен партия болгаш күрүне удуртукчуларының аразынга 1969 чылдың июль 23-те Варшавага найыралдыг ужуражыышкын болган. Ужуражыышкынга СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш Л. И. Брежнев, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Н. В. Подгорный, ЧССР-ниң Президентизи эш Л. Свобода, ЧКП ТК-ның Бирги секретары эш Г. Гусак киришкен.

Ужуражыышкынга киришкеннер СЭКП биле ЧКП-ниң, Совет Эвилели биле Чехословак Социалистиг Республиканың аразында найыралдыг харылзааларны улам хөгжүдеринниң чогуур ойу келген айтырыгларының талазы-биле санал-оналын чугаалашкан.

Совет болгаш чехословак удуртукчуларының ужуражыышкыны чүректиң ханыышкыдан акы-дуңма найыралга эрткен.

Варшавадан чанып келген

Июль 23-те Варшавадан СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш Л. И. Брежнев болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Н. В. Подгорный чаныш келген. Олар Польшаның Каттышкан ажылгын партиязының Төп Комитединиң болгаш ПУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң чалаайын ёзугаар улуску Польшаның 25 чыл оюнуң байырлалынга киржип чораан.

(СЭТА).

Культура одагларын кышка белеткээр

Бистиң республикада эки ажылдыг культура-чырыдыышкын албан черлеринде хөй. Оларның ынчаар ажылдап турарының арга-дүржулгазы чогум түден болуп турарын айтырар болза, кышка белеткелди чайгы үеде эки шынарлыг доозарындан хамаажыр деп харыылаарлар. Чырык, чылыг болгаш көрүштүг кылдыр дериттинген культура одагларынга чон кезээде-ле хөй болуур, кино, концерт көөрүнге, лекция, беседа дыңнаарынга ыпак.

Амгы үеде бүгү-ле албан черлериниң кышкы белеткели чоруп, үенiң чугула айтырыгларының бирээзи болу берген. Оон иштинде культура одаглары бо херекче кол кичээнгейни салган. Бо талазы-биле Бии-Хем районунда эң-не эки болуп—культура албан черлериниң септелгези дүрген темпилиг чоруп, чамдыктарының белеткели дооступ турар. Бот-тывынгыр уран түүл коллективтериниң фестивалы Бии-Хемге организастыг, бедик денелге эрткен. Райкүүскомнуң даргазының оралакчызы эш Лихтин фестивальды эрттиреринден болу удуртуп, клубтарның, культура бажыңнарының кышка белеткелин база аңаа хамаарыштыр көрген.

Тожуның культура-чырыдыышкын албан черлериниң кыжын одаар түүлүн түс хуу сөөртүп алган, кышка белеткел бо районда хүнүң чугула айтырыгларының бирээзи болу берген. Каа-Хем районунуң культура бажыңнарының, клубтарының, библиотекаларының материалдыг байдалы сөөлгү үеде дыка экижээн. Оларның хөй кезиниң септелгези амгы үеде дүрген темпилиг чоруп турар-даа болза одаар ыяш, хөмүр-даш сөөртүлгези оожум чоруп турар.

Ажыл-ишчилериниң культурлуг дыштанылгазының одагларынче улуг кичээнгей салып, оларга бүгү талалыг дуза чедирип турар ажыл-агыйлар, көдээ Советтер бистиң республикада хөй. Өвүрүнүң Дус-Даг көдээ Соведи (даргазы эш Бадыргы) болгаш «Торгалыг» совхозтуң удуртукчулары (директору эш Седен) боттарынга хамаарышкан Культура бажыңының, клубтарның, библиотекаларның кышка белеткелин холга алганындан амгы үеде оларның септелгезин доозуп турар, одаар түүлүн бүрүн сөөртүп эккеп алган. Септелгени совхозтуң күсели-биле чорудуп турар, дериг-херекселдер садарынга совхоз бир муң рубльди үндүрген.

Республикада хөй санныг Культура бажыңнарының, клубтарының, библиотекаларының, музыка школаларының, кызыл-булуңнарның септелгези болгаш одаар түүлүнүң сөөртүлгези дувүренчиг байдалда. Тес-Хем районнуң клубтарының одаар ыяжы элекгей-не доозулганының уламынган культура-массалыг ажылдар болбайн турарының дугайында чагаалар бо чылын болгаш өрткең чылдарда-даа редакцияга кээп тургулаан. Амгы үеде бо районда культура-чырыдыышкын албан черлериниң кышка белеткелин шуут эгелевээн. Одаар ыяш, хөмүр-даш сөөртүнмээн. «Торгалыг» совхозтан аңгыда Өвүр районуң арткан ажыл-агыйларында, район төвүнде культура албан черлери септелгеже мынчага дээр кирбээн. Райкүүскомнуң культура килдиниң эргелекчизи турган эш Сыгыртаа чай эрткиже дээр сагыш амыр олуруп турган, партия райкому, райкүүском мынаг байдал-биле эптежип келген. Саглыда «Кызыл тукэ» колхозтуң культура одагларының тайгада белеткен каан ыяжын сөөртүп алыр дээш баарга, түгле орну арткан, ону кымнар, кайнаар оорлап аппарганы белиң билдинмээн. Саглы көдээ Соведи (даргазы эш Амажаан) клуб, библиотека ажылынче кичээнгейни сөөлгү үеде кошкаткан.

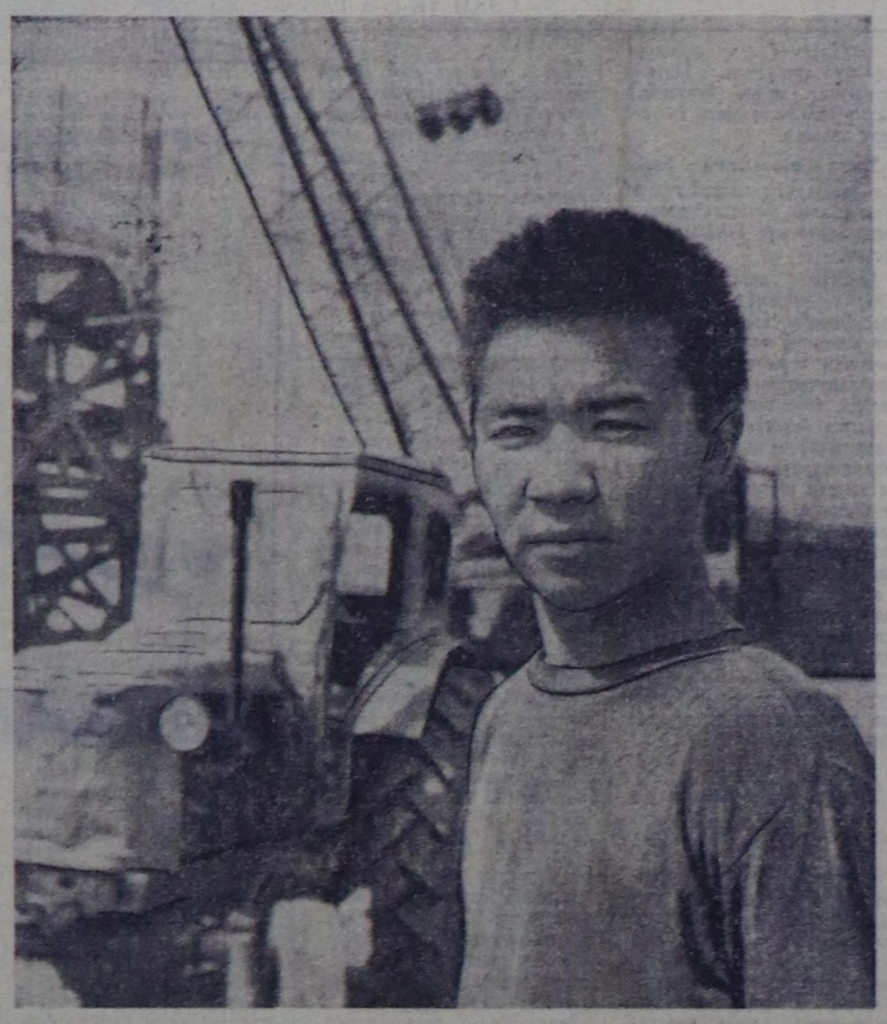
Барыын-Хемчиктиң хөй санныг культура-чырыдыышкын албан черлериниң кышка белеткели багай. Одаар ыяжының түгле 16 хуузун эккеп алган, хөмүр-даш шуут сөөртүнзээн. Чөөн-Хемчиктиң клубтарының, Культура бажыңнарының, библиотекаларының кышкы белеткелиниң темпизи кончуг оожум. Түгле ында «Октябрьның 30 чылы» колхозта клуб, библиотеканың кышка белеткели эки.

В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга холбаштыр культура-чырыдыышкын албан черлериниң канчаар ажылдап турарының дугайында айтырыгны бо айның эгезинде Улуг-Хемниң район Совединиң сессиязынга чугаалашкан, кышка белеткелдиң багай чоруп турганын айыткан, бо талазы-биле чугаалажыышкын кылып, шиитиирни хүлээп алган. Ынчалза-даа амгы хүннерде культура одагларының септелгезиниң темпизи кончуг оожум.

Ажылчы чоннуң культурлуг өзүлдезинге, коммунистиг кижизидилгезинге улуг рольду ойнаар, партияның идеологтуг ажыл чорударда даянып күжү болур культура-чырыдыышкын албан черлериниң кышка белеткелинче үргүлүүнүң доктаамал кичээнгейни салыры партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларының амгы үедеги чугула соруулгаларының бирээзи болу берген.

Культура одагларының кышка белеткелиниң кандыг чоруп турарының дугайында айтырыгны райкүүскомнар, көдээ Советтер күүскомнарынга чугаалажып көөр, кышка белеткел дугайын СЭКП райкому партийжи удуртулгага алыр болза амгы дүвүренчиг байдалдан үштүнүп болур.

В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш улуг ажыл хайнығын турда, чон ортузунга масса-политиктиг ажылдар, чугула хемчеглер чорудар одаг болур культура-чырыдыышкын албан черлериниң кышка белеткелин кыска хуусаада доозар, Совет Тываның 25 чыл оюн, В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болур оюн чылыг, чырык, көрүштүг чараш дериттинген культура одагларынга байырлап эрттирер дээш бо хүннерде культура ажылдакчылары бүгү талалыг хемчеглерни алыр херек.

Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезиниң чоогунда чуртталга бажыңнары болгаш оскедаа чугула тудуг объектилерниң кылыры хайныышкынныг чоруп турар. Тудуг материалдарын үзүктел чокка хандырарынга тракторист Бүрбү Хаяң хөй үлүгүнү киирип келген. Оон шалыпкыи ажылдап турарындан тудугга хереглээр ыяш элбээбиле чыгдынган. Апаяк механизатор хүнде үлүүн 150 хуу чедир күүседип турар шалыпчыларның аразынче киргеи.

ЧУРУКТА: Бүрбү Хаяң.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

ӨӨРЕНИП, ПРОПАГАНДАЛАП ТУРАР

КИЕВ. Украин ССР-ниң «Билиг» нитилелиниң баштаар черинiң президиуму коммунистиг болгаш ажылчын партияларның делегей чөвүлел хуралының материалдарын, оон хүлээп алган документтерин болгаш СЭКП ТК-ның июнь (1969 чыл) Пленумунуң докгаалын пропагандалаар талазы-биле хемчегларин бадылаан. Республиканың хоорайларынче болгаш суурларынче үш муң хире лекторларны чоруткан, олар ам бээп он муң ажыг лекцияларны номчаан.

Пропагандаңың түүл-бүрү хевирлерин калбаа-биле ажыглап турар. Киев хоорайның организациязы айтырыг болгаш харыы кежээлерни «Төгерик стол артынга беседаны» чорудуп, улуг-улуг бүдүрүлгелерже, колхозтарже болгаш совхозтарже лекторлар бөлүктериниң үүшүкүннерин организастап турар.

* * *

АЛМА-АТА. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның делегей чөвүлел хуралының материалдарын Алма-Атаның ажылчы чоннары улуг сонуургал-биле өөренип турар. Ол чугула херекти мергежилдиг-биле удуртур төлээде, пропагандистериниң, политинформаторлар болгаш агитколлективтер бөлүктериниң удуртукчуларының семинарларын, эге организациялар секретарьларының хуралдарын кылып турар. Лекторлар хоорайның бүдүрүлгелериниң болгаш албан черлериниң 400 ажыг лекцияны номчаан.

Коммунистерниң чыыжының материалдарын партия өөредилгезиниң четкизинде база ханызы-биле өөренип эгелээн. Ол чөвүлел хуралга СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазын коммунистер болгаш партия кежигүнү эвес активтер сонуургал-биле өөренип турар.

* * *

УЛАН-УДЭ. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның делегей чөвүлел хуралының база СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын пропагандалаар дээш ынгы 30.000 хире агитаторлар, политинформаторлар болгаш лекторлар калбак ажылды эгелээн.

Шыырак дээш эртемденнер болгаш дээди өөредилге черлериниң башкылары хоорайларже болгаш суурларже үүшүкүннерни чорутканнар.

Олар ажылчы чоннга делегейниң амгы байдалының дугайында кол-кол айтырыгларга лекцияларны номчуп чоруп турар.

* * *

(СЭТА-ның корр.).

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның Москва Чөвүлел хуралының база СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунуң материалдарын ажылчы чоннарга пропагандалаар ажылды партияның Барыын-Хемчик райкому калбаабиле чорудуп турар. Бо хүннерге чедир 41 кезек черге лекция номчулгалары болуп эрткилээн болгаш аңаа 5345 кижи олурушкан.

Бистиң партиявыстың Төп Комитединиң июнь Пленумунуң түңнелиниң дугайында айтырыгны коммунистерниң тос кезек черге болгаи хуралдарында чугаалашкан болгаш оларга санал берген кижи бүрүзүү делегейниң коммунистиг шимчэшкиниинiң чаңгыс эвл дээш, улустарның пайыралы болгаш кады ажылдажылгазы, тайбың дээш бистиң партиявыстың чорудуп турар хемчеглерин, практиктиг ажыл-чорудулгазын иэин-биле деткип турарын илергейлээн.

* * *

ХАНДАГАЙТЫ. СЭКП ТКның июнь Пленумунуң түңнелин коммунистерниң хуралдарына чугаалажып көөрү Өвүр районда доозулган. Аңаа партия кежигүнериниң барык-ла шуптузу олуржуп, 50 ажыг кижи санал берген.

Бистиң партиявыстың ленинчи даштыкы политиказын деткээн резолюцияларны хурал бүрүзү хүлээп алган болгаш Төрээн чуртуң экономиктиг күчүзүн улам быжыглаар, беш чыл планның хуусаа бетинде күүседир дээш ажылчы чоннар ортузунга социалистиг чарыштыг улам чедиишкинниг калбартыр дугайын ол резолюцияларда бижээн.

НИИТИНИҢ МАЛЫНГА БЫЖЫГ ЧЕМ-СУУРНУ ТУРГУЗААЛЫҢАР!

Ажыл-иштиң хайнығыышкыны

Улуг-Хем районнуң сиген шөлдеринде ажыл-иш кызыгкыйыг чок болу берген. Мал чеминиң белеткелинге киржир кижилерниң саны уламна көвүдеп турар. Июльдуң 21-ге чедир районуң бүгү ажыл-агыйлары 2734 тонна сигенни белеткеп алган. Ол болза бүгү белеткезе чогуур сигенниң 13,2 хуузу болур. «УТКА 25 чылы» совхоз болган Жданов аттыг колхоз бо талазы-биле мурнуку одуругда чоруп турар. Ылангыя Жданов аттыг колхоз сөөлгү беш хонукта сиген белеткээриниң графиктиг планын 102 хуу күүсеткен азы 142 тонна сигенни сараяттаан. Ол артельдиң Ийи-Тал бригадазында тракторист Сентябрь хүнде 16 га черниң сигенни кестиреринден 20 га чедир күүседип турар.

Малга будук-бүрү чемни белеткээриниң планын район 23,5 хуу күүседип алган. Оон иштинде «УТКА 25 чылы» совхоз бүгү белеткезе чогуур будук-бүрүнүң 60 хуузуун күүседип алган.

* * *

Каа-Хем районнуң «Тиилелге» көдээ ажыл-агый артелиниң сигенчилери бо чылын 1500 тонна сигенни келир кышка удур мал чеми кылдыр белеткээр үжүрлүг. Оон хөй кезии ам белеткеттиигеи.

Колхозта мал чеминиң белеткелчилериниң күш-ажылын организастааны черле эки, бүгү техника үзүктел чок ажылдап турар. Ынчангаш чайгаар үнген сигенниң кезилдээи чогуур үеэниде чоруттунган. Ам тарымал сигенниң ажаан алышкыны чоруп турар.

Александр Цветковтуң холбиле ажылдап турар звеноларының боттарының аразында социалистиг чарыштыг. Од чарыш ажылдың темпизин дүргедеткен.

* * *

Тес-Хем районда «Ак-Эрик» колхозтуң ажыл-ишчилери бо хүннерде мал чеминиң белеткелинче улуг күштүг утландыра берген. Сиген белеткелинде 3 бригада ажылды шулуудады берген. Олардың аразында ферма эргелекчизи Эрешгей Орус-оолдуң удуртканы комсомолчу-ажыктар бригадазы 164 тонна эки шынарлыг сигенни белеткээн. Ында сиген кестирип турар комсомолчу-механизаторлар Балдан Кула, Соян Дира, сараяттанчылар Николай Тембирель, Сарыглар Эрес-оол, хөпээн салыкчылары комсомолчу кыстар Галя Хайың, Алла Доңдаа, Тоня Алдын-Херел олар социалистиг чарыштың мурнакчылары болуп, хүн бүрүнүң ажыл нормазын 125—130 хуу күүседип турарлар.

* * *

«Тес-Хем» совхозта мал чеминиң белеткелинде 4 механизастаттынган бригадалар ажылдап турар. Олар бо хүннерге чедир 109 тонна хоолулуг сигенни белеткээн. Оон 100 тонназын Дыт-оолдуң баштаяны бригада белеткеп, бригадалар аразында чарыштың тиилекчизи болуп турар.

План күүсеттинер

Чаан-Хемчик районда Ленин аттыг колхозтуң девискээринде сигенниң үнүжү мурнуку чылдардан ыракта дээре. Ниитиниң малынга бистиң бригадавыс план ёзугаар 125 тонна сиген белеткээр. Сиген кезилдээнинге мээң удурткан сигенчи бригадам июнь айның 18-те-ле организастыг киргеи. Колхоз баштаар черинiң берген бо планын ажыр күүседириниң аргазы бисте бар. Бригада 1968 чылда 115 тонна сиген кезер планын 179 тоннага ажыр күүсетиеи.

Бригаданың кежигүнерии колдуунда-ла школачылар. Оларның ажылдаар, дыштанып, ойнаар шактарын таарыштыр тургускан бис. Тодаргайларга, олар хүнде 6 шак ажылдап турар. Ам бригадада 19 кижи черге доктаамал хонуп, Сесегенин Эрээн-Баары деп черде сиген белеткеп турар. Иргит Бичинчик «Беларусь» тракторга сиген кезер ийи машинаны кожуп алган кестирип турар. Машинистер А. Сергей, Д. Александр оларның эки ажылдап турарын демдеглээри чугула. Бичанжык хүнде 12 ганың орнунга 18—24 га чедир кестирип, хүн үлүүн 120—200 хуу күүседип турар. Июль 16-га чедир 187 га черниң сигенин кестирип, оон 169 газынган сигенни болуп, 14 сараятты тургускан. Ниитиин-биле 49 тонна сигенни белеткээн. Сигенни белуп хөпээнээринге болгаш трактор тергезинге ону чүдүрүп сөөртүрүнге Монгуш Алдын-кыс, Монгуш Роза, сараятты салырына Оңдар Петя, Д. Монгуш олар болгаш өскелер-даа кызымак ажылдап турар.

Агаарның байдалы сиген белеткээрин үргүлүүлээринге таарымча чок боол, чаъстыг хүннер тураз-даа, бистиң ажылывыс үзүктелбес. Колхоз төвүнден хоюг хөл дузун чүдүрүп алган, ону холдуп тургаш сигенни сараяттан турар. Дузан каан сиген кавчап-даа үрелбес. Эки чазгай амданныг болур дээрин моон мурнундагы чылдарның дурумнуг Доржат-оол удуртқан бригада мурнап, 60 ажыг тонна сигенни сараяттан тургускан, шылгараан. Бригадалар аразынга шилчиир Кызыл тукту холдан салбайн, мурнакчы бригада алгаш, быжыгыбиле тудуп турар. Тус-тус сигенчилериниң иштинден хөй мурнакчыларга акша шаңналдарын тывыскылаан. Ылаңгыя хойжулар Доңгак Достай-оол 9, Оңдар Мөңге 5, Куулар Оңдар-оол 6 тонна сигенни белеткээннер.

Совхоз сиген белеткээр планының 23 хуузун күүседип. Шеминиң делгемнеринде 4370 центнер сигенни он-он сараяттарга тургускан.

Партия организациязының оң агитаторлары сигенчилер ортузунда агитация-массалыг ажылды калбарткан. Социалистиг чарыштың түңнели 10 хонуктан үлүүп, мурнакчыларны шаңнап-мактап турар. Ынчалза-даа сигенчи бригадаларже бегүүге чедир үнүүшкүнүүр хинолар, концерттер чорутпайн, лекциялар, беседалар организаставайн, хостуг үеде ойнап дыштанырынга ажыктыг бөмбүк, шыдыраабиле хандырбайн турары харааланчыг.

М. ДОСУМАА,
Ленин аттыг колхозта сигенчи бригаданың бригадири.

Шеми шөлдеринде

Ниитиниң малынга Чөөн-Хемчик районда «Большевик» совхозтуң ишчилери бо чылын 6200 центнер сиген белеткээр планын долдур болган ажыр күүседир дээш ажылдың темпизин сөөлгү үеде шапкынчыткан. Ак-Кара-Суг, Шивп-Кудуруу, Чолдак-Кара-Суг, Даштыг-Тей, Узун-Кара-Суг, Харагапшыг-Үзүк, Чидге-Оорга болгаш өске-даа сиген шөлдеринде тракторнун, аътгың кезер, бөлер машиналарының даяш-шимээнибиле ажыл-ишчилериниң хеглуг ыры-шоору каттышкан, күш-ажылчы конверт хүнүнүнө соксавайн турар. Деминг иштин түңнели сигенни кестинген шөлдериниң хемчээли арбыдап, тургустунган ногаан сараяттар саны өзүп турар.

Ажыл-агыйда 12 авеноллуг 5 бригаданың чарыжынга Монгуш Доржат-оол удуртқан бригада мурнап, 60 ажыг тонна сигенни сараяттан тургускан, шылгараан. Бригадалар аразынга шилчиир Кызыл тукту холдан салбайн, мурнакчы бригада алгаш, быжыгыбиле тудуп турар. Тус-тус сигенчилериниң иштинден хөй мурнакчыларга акша шаңналдарын тывыскылаан. Ылаңгыя хойжулар Доңгак Достай-оол 9, Оңдар Мөңге 5, Куулар Оңдар-оол 6 тонна сигенни белеткээннер.

Совхоз сиген белеткээр планының 23 хуузун күүседип. Шеминиң делгемнеринде 4370 центнер сигенни он-он сараяттарга тургускан.

Партия организациязының оң агитаторлары сигенчилер ортузунда агитация-массалыг ажылды калбарткан. Социалистиг чарыштың түңнели 10 хонуктан үлүүп, мурнакчыларны шаңнап-мактап турар. Ынчалза-даа сигенчи бригадаларже бегүүге чедир үнүүшкүнүүр хинолар, концерттер чорутпайн, лекциялар, беседалар организаставайн, хостуг үеде ойнап дыштанырынга ажыктыг бөмбүк, шыдыраабиле хандырбайн турары харааланчыг.

М. СЕВЕН.

Сиген кезилдезиниң медээзи

(1969 чылдың июль 21-ге чедир)

РАЙОННАР	КҮҮСЕТКЕН ХУУЗУ
Таңды	20,6
Каа-Хем	18,1
Улуг-Хем	13,3
Чөөн-Хемчик	10,3
Кызыл хоорай Соведи	9,5
Тес-Хем	8,6
Эрзин	7,9
Бии-Хем	7,7
Тожу	7,7
Барыын-Хемчик	4,9
Мөңгүн-Тайга	4,0
Өвүр	2,0
Бай-Тайга	—
Республика	11,0

Оон иштинде сиген белеткээр планын колхозтар 9,8 хуу, совхозтар 11,7 хуу күүсеткен.

Польша үлетпүр делгелгезинде

300 МИЛЛИОН РУБЛЬДИҢ КЕРЭЭЛЕРИ

Москвачылар биле оларның аалчылары «Польша Улус Республиканың 25 чылы» деп юбилейжи үлетпүр делгелгезинче кичээнгейни салбышаан. Делгелгени кээп көргеннерниң саны бир миллион чеде берген. Юбилей делгелгези акы-дуңма чурттуң улусчу эрге-чагырга чылдарының дургузунда чедиишкиннери-биле чоонну таныштырып турар. Совет Эвилели-биле эң улуг садыг харылзаазын тудуп турарларның бирээзи ПУР-нуң чазгай үүле бүдүрүп шыдаарын делгелгениң 25 муң ажыг көргүзүүлэри тодаргай хереглеп турар.

Делгелгеде үлетпүрүнүң түүл-бүрү адырларының тускай эртемниглериниң беседалар, ужуражыышкыннар кылыры үргүлүүлевишаан. Оларның аразынга чарган керээлерни ёзугаар кылыр ажылдарның үнези 300 миллион рубль түңден удавас ажар.

Совет Эвилели-биле садыглажырының эң улуг дугуржулгаларының бирээзинге Польшаның даштыкы садыының «Центромор» организациязы ат салган. Ол организацияга ССРЭ-ге түүл-бүрү судно дериглерин, хеделдирикчилерин, насостарын, артык кезектерин садар.

ПУР Совет Эвилелинге автомобильдерин, септелге автобазаларын, дозу, будук бүдүрер машиналарга ажыглаар дериглерин, артык кезектерин база садар.

Керээлерни Польшаның даштыкы садыг организацияларының барык шуптузу чарган. Даштыкы садыгның «Цетебе» организациязы лён, пөс будуштуг хөй пөзүн саткан, ССРЭ-ге торгу болгаш хөвең-саазын будуштуг пестер садарының керээлерин чарар кылдыр белеткээн. Даштыкы садыгның «Универсал» организациязы бистиң чуртувуска «Меломан» будуштуг муң ажыг көгжүм автоматтарын садар. Польшаның электрон болгаш телетехника үлетпүрүнүң төлээлекчилери 1969—1970 чылдарда күүседир кылдыр шуптуу 5 миллион рубль иинти түңнүг керээлерни чарган.

Польша Совет Эвилединден трансформатор кылыр болгаш дадарбас хөй каңны, дагдүгүн, целлюлозаны база алмаз хереселдерин, шактарны болгаш өске-даа бараан нарны садып алган.

(СЭТА).

ССРЭ-НИҢ КҮРЦИРК СИСТЕМАЗЫНЫҢ КӨЖЕР 4 ДУГААР КҮРҮНЕ ЦИРИГИН ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Цирк уран чүүлүнүң талазы-биле болгаш республиканың ажылчы чоннарынга бараан болурунга чедип алган чедиишкиннери дээш ССРЭ-ниң Күрцирк системазының көжер 4 дугаар күрүне циригин Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. БУДУК-ООЛ.

Кызыл хоорай. 1969 чылдың июль 23.

Чурттуң ховуларында

ТАРАА КЕЗИЛДЕЗИНИҢ ФРОНТУЗУ КАЛБАРГАН

Чурттуң хөй-хөй девискээрлери тараазын хүннүң-не кезип эгелеп турар. Агаар байдалы өскерлип, чаъстап тураазаа механизаторлар техниказын мергежилдиг ажылдатпышаан, күзүн тараан кызылтазының дүжүдүн ажаап ап, тавычаларын бастырып турар.

ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң үндүрген түңнелдерин ёзугаар алырга, чурттуң колхоз, совхозтары 1969 чылдың июль 21-де **10 миллион 799 муң гектар шөлдүң тараа болгаш бобы-тараа культураларын кезип алган. 6 миллион 798 муң гектар шөлдүң тараазын бастырган.**

Россия Федерациязының ажыл-агыйларының тараа кезеринге бергелер таваржып, үргүлүүлээн чаъс оларга шаптыктап турар. РСФСР-ниң тараз кезип алган шөлдери шуптуу 5 миллион 57 муң гектар болган. Сонгу Кавказта тараа ажаап ап турар механизаторлар тараа кезеринбиле бастырарының аразының узамдыкканын кызырарынче үүткүлүн салып турар. Краснодар край тараазын кескен шөлдериниң 88 хуузу—1 миллион 101 муң гектар, Ставрополь край 967, Ростов область 685 муң гектар шөлдериниң тараазын ажаап, бастырып алган. Тараа кезерин Поволжье, Россияның кара херүүнүг ортаа девискээри калбартып турар.

Украинаның чурнуу талазының ажыл-агыйлары дүжүдүн организастыг ажаап ап турар. Республика **3 миллион гектар шөлүнүң тараа болгаш бобы-тараа культураларын комбайн-биле ажаап ап, тавычалай кезип алган. Ол шөлдериниң 42 хуузунуң тараазын бастырган. Молдавия тараазын кескен шөлдериниң 41 хуузун —80 муң гектар шөлдериниң тараазын бастырып, ажаап алган.**

Орталы Азия республикалары биле Закавказье дүжүт ажаан алырын доозар чоокшулай берген. Узбекистанның болгаш Казахстанның мурнуу областарының тараазылары тараазын кескен шөлдериниң барык шуптузунуң дүжүдүн бастырып алган. Грузияның, Азербайджанның болгаш Арменияның ажыл-агыйлары тараа бастырарын доозар чоокшулай берген. Узбекистанның болгаш Казахстанның мурнуу областарының тараазылары тараазын кескен шөлдериниң барык шуптузунуң дүжүдүн бастырып алган. Грузияның, Азербайджанның болгаш Арменияның ажыл-агыйлары тараа бастырарын доозар чоокшулай берген.

Тараа кезеринiң фронтузу Соңгу чүктө улам хөй районнарда, девискээрлерде калбарып турар.

(СЭТА).

ХАВАН ЭЪДИ БҮДҮРЕРИН — ҮЛЕТПҮРЛҮГ ҮНДЕЗИНГЕ

Мурнакчы дуржулганың арны

«Партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары колхозтарга болгаш совхозтарга экономиктиг ажылды экижидеринге, күш-ажылды организастаарын болгаш төлевирин улам ыңай болбаазыраңгайжыдарынга, көдээ ажыл-агый продукциязының бот-үнезин чиигедиринге, колхоз база совхоз бүдүрүлгезиниң бүгү адырларының орулгалыг чоруун бедидеринге, көдээ ажыл-агыйга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бүгү хемчег-биле өстүрерин хандырарынга онза кичээнгейни салыр».

СЭКП ТК-ның 1968 чылда октябрь Пленумунуң доктаалындан.

1. БАШТАЙГЫ БАЗЫМНАР

«ҮТКА 25 чылы» совхоз 1932 чылда организастаттынган. Ынчан ону совхоз эвес, а кураажыл-агый деп адап турган. Ол Тывада эң-не баштайгы ажыл-агыйларның бирээзи. 1944 чылда ук ажыл-агыйны «ҮТКА 25 чылы» совхоз кылдыр чаарты организастаан. Ынчаарда совхозтуң девискээри ийи салбырдан: Төп болгаш Иштии-Хем салбырлардан тургустунган турган. Ооң кол угланыышкыны — мал ажылы, хойну болгаш мыйыстыг бода малды өстүрүп турган.

1958 чылда совхозка СЭКП XXII съездизи аттыг колхозту, а 1961 чылда Ленин аттыг колхозту каттыштырган. Ынчан «ҮТКА 25 чылы» совхоз делгем девискээрлиг, хөй адырлыг улуг ажыл-агый болу берген. Ынчалза-даа мал ажылы кол адыр болуп хевээр арткан.

Совхоз хаван ажылын 1950 чылдан бээр чорудуп келген. Ол душта улуг ак уксааның хаваннарын Саян ындындан садып эккелген. Ынчалза-даа хаванның ажыктыын чедир билбес, ону өстүрериниң арга-дуржулгазы чок болгаш, ажыл-агыйның удуртукчулары-даа, тускай эртемниглери-даа хаван ажылынга шоолуг кичээнгей салбайн турган. Ооң ужурунда 1959 чылда безин чүгле 21 баш төрүүр кыс хаваннар санаттынып турган. 1961 чылда төрүүр кыс хаваннар 49 баш апарган.

Кажан совхозту дуржулга-көргүзүглүг ажыл-агый чери кылгаш, ооң тус-тус адыр бүрүзүнге шыырак билиглиг тускай эртемниглерни быжыглаанда, хаван ажылын ёзулуг сайзырадыр дугайында айтырыг шиитпирлиг-биле тургустунуп келген.

Зоотехник кижи болганымда, хаван ажылын сайзырадырын меңээ дагзып каан мындыг. Баштайгы удаазында дыка улуг бергелер таваржып турган. Хаванның баш саны эвээш болгаш уксаазы экижиттинмээн болганда, ук адыр кандыг-даа орулга бербейн, харын улуг карылганы болдуруп турган. Хаван өстүрериниң арга-дуржулгазын билир кижилер база чок. Кижилерни ол черинге удур өөредир ужур таварышкан. Харын чамдыкта: «Хаван өстүрериниң ойталаза чүл? Ажыы чок, хөй чарыгдал үндүрер адыр ышкажыл. Өске орулгалыг адырларже кол кичээнгей салганы дээре эвес бе?» деп ындыг айтырыглар безин салдынып тургулаан. Хаван ажылының ажыктыын, ооң хөй түңнүг арыг орулганы ап болурун кижилерге бүзүредири-биле эвээш эвес күженишкиннер үнген. Ол бүгү халас барбаан болгаш чымыштыг ажыл бодунуң чаагай үре-түңнелин берген дээрзин ам медереп билири өөрүнчүг-дүр. Чаа чүве бодунга орукту эрги чүве-биле чидиг демиселге үндүрүп алыр дээрзиниң бир херечизи олдур.

2. УКСААЖЫДЫЛГА ХЕРЭЭ

Хаван ажылын чедиишкинниг хөгжүдериниң, ону эң орулгалыг адыр болдурарының чугула негелдези болза, уксаажыдылга херээн үндезинни-биле экижидери болур дээрзи ол адырны харыылап эгелээнимниң баштайгы чылдарында-ла билдингир апарган. Ынчангаш бо адырга бирги базымны хаваннарның уксаазын экижидери-биле хайнакташтырарындан эгелээн бис.

Баштай эккелген улуг ак хаваннарның соонда, кемерово уксаалыг улуг аскыр хаваннарны совхоз садып алган. Ол ийи уксааны хайнакташтырганының түңнелинде улуг боттуг, эъткир, шыырак хаван оолдары алдынган. Ындыг хаван оолдары дүрген өзер, янзы-бүрү аарыгларга белен алыспас, эң бедик немелде деңзини бээр.

Хайнак хаван оолдарының немелде деңзизи анаа арыг уксааның хаваннарынга бодаарга, дыка улуг болуп турар. Чижээ, оларның дириг деңзизи ийи айлыында 21 кг, дөрт айлыында 43 кг чедип турар. Ооң соонда оларны семирти азыраашкынга тургузарга, тос айлыында дириг деңзизи 100 кг ажа бээр. Чүгле ынчан оларны эътке дужаап турар. Ооң куду деңзилигде садарга, ажыл-агыйга ажыы эвээш болур.

Ийи уксааның эр, кыс хаваннарын ийи катап хайнакташтыргаш, ооң соонда база-ла өске эр, азы кыс хаван-биле эдериштирип турар. Чаңгыс ол-ла хаваннарны каш чыл улаштыр эдериштирип туруп бээр болза, арыг уксааже шилчип, салгалы кошкак, суларгай апаар.

Арыг уксааның хаваннарын өстүрери-биле уксааның бодунуң иштинге хаваннарны эдериштирип, улуг, шыырак кыс хаваннарны коданның баш санын өстүрери-биле артырып ап турар.

Хаван ажылын орулгалыг болдурарында база бир эң чугула чүүл болза, төрүүр кыс хаваннарның баш санын көвүдедири болур дээрзин биске практика көргүскен. Ону барымдаалааш, бис коданга кыс хаваннарның баш санын чыл бүрүде улам-на өстүрүп келген бис. Маңаа мындыг саннарны көргүзери солун. Коданга төрүүр хаван 1965 чылда 2530, 1966 чылда 3050 1967 чылда—4140, 1968 чылда 4639 баш кылдыр өзүп турган. Бистиң совхозтуң хаван ажылының дуржулгазындан алырга, коданга төрүүр кыс хаваннар 500 баштан өрү турар болза, ол адыр арыг орулганы берип болур. А ооң эвээш турар болза, орулга алыр хамаан чок, харын-даа карылгалыг болур.

Ынчангаш, уксаалар аразының болгаш уксаа иштиниң хайнакташтырылгазын чорутканының түңнелинде, «ҮТКА 25 чылы» совхозка бедик продуктулуг кыс хаваннарның коданы тургустунган. Ол коданга төрүүр кыс хаваннарның баш санын көвүдедип, экижиткен хайнактарны өстүрүп тургаш, хаван эъдин бүдүреринге шиитпирлиг кедурлүүшкүнну совхоз чедип алган.

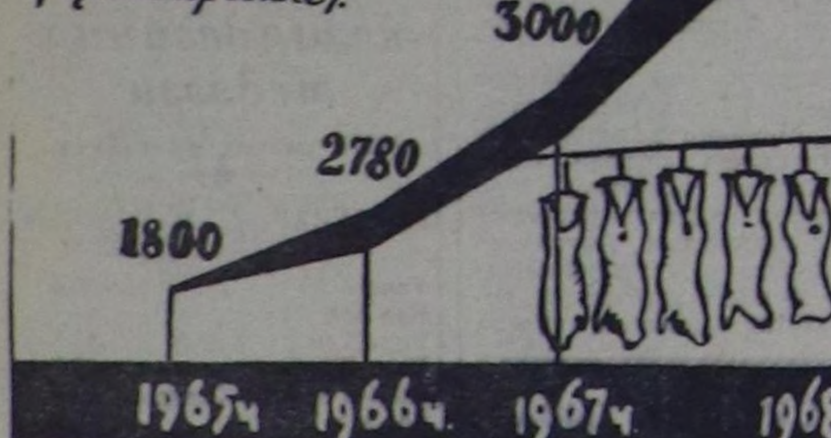
Ол дугайын дараазында саннар херечилеп турар. Бир эвес 1961 чылда хаван эъдин чүгле 1200 центнерни бүдүрген турган болза, 1962 чылда — 1560, 1965 чылда — 1800 1966 чылда — 2780, 1967 чылда—3000, а 1968 чылда 3440 центнер болган.

Ооң-биле чергелештир, орулгалыг чорук дораан-на чедип алдынмаан дээрзин демдеглээри чугула. Хаван ажылын орулгалыг адыр болдурарынга дыка хөй хемчеглерниң комплексизи негеттинген. Ажылды чыл бүрүде план ёзугаар чорудуп, салдынган эчис сорулгаже оожум-даа болза, орукка таварышкан бергелерни быжыг турушту ажып эртипшаан, бүзүрелдиг чоруп келген бис. Ол адырдан баштайгы арыг орулганы совхоз 1967 чылда 11 муң рубль түңүнге алган. А чаңгыс-ла чыл эрткенде—1968 чылда арыг орулганың түңү ооң үш катап ашкан, азы 34 муң рубль болган.

Хаван ажылында база бир чугула чүүлдүң дугайын дараазынга тодаргайлап көрээлинер.

3. АЖЫЛДЫ ОРГАНИЗАСТААНЫ

Мурнунда төрүүр кыс хаваннарның баш саны эвээш турган үеде, күш-ажылды бичии бөлүктер аайы-биле организастап турган. Күш-ажылды ынчаар организастап турганының алыс утказы мындыг. Хаван ажаакчызынга 10—20 санныг төрүүр кыс хаваннарны быжыглап каар. Хаванны азыраары, эдержилгеге киирери, оолдадыры, чаш төлүн ажаары, чемни белеткээри, семиртири-биле холбашкан бүгү-ле ажылдарны ол кижи часкаан харыылап турган.

А кажан коданга төрүүр хаваннарның баш саны дыка көвүдей бергенде, хаваннарны бөлүктеп ажаар арга бодун бадыткап шыдавайн барган. Өскээр чугаалаарга, ажык чок болу берген. Хаван эъдин бүдүрерин үлетпүрлүг үндезинге тургузарда, күш-ажылды организастаарының чаа, депшилгелиг аргазын ажыглаары негеттинип келген. Ол негелдеге дугжур, депшилгелиг арга болза, ажылды улуг звеноларга үзери болган. Хаванның баш саны көвүдээнде, эрги бөлүктерни хевээр тургузар болза, хөй санныг дуржулгалыг кадрлар херек апаар. Ындыг кадрлар бисте чедишпес.

Күш-ажылды звено аайы-биле организастаарының үезинде хаван фермазының бүгү ажылдакчыларын кайызында-даа 4—5 кижилиг звеноларга үскен. Хаван оолдарын азырап өстүрер талазы-биле 3 звенону, семиртир азыраар талазы-биле 2 звенону, кызыр болгаш боос хаваннарны ажаар бир звенону тургускан. Ынчаар үзүптерге, звено бүрүзүнүң кылыр ажылы тодаргай болгаш чиик апарган.

Хаван фермазынга элээн каш чылдарда ажылдап келген дуржулгалыг ажылдакчыларны звено бүрүзүнүң бажынга тургускан.

Ажылды организастаарының технологиязы мындыг. Боос болгаш кызыр хаваннар бир звенонуң бөлүүнге турар. Звенонуң кежигүннери кызыр кыс хаваннарны эдержилгеге киирип, боос хаваннарны оолдаарынга белеткеп турар. Боос хаваннарны оолдаарының ийи неделя мурнунда хаван оолдары азырап өстүрер талазы-биле звеноже шилчиткеш, аңаа быжыглаар. Ол звенонуң кежигүннери төрээн хаваннарның оолдарын хүлээп алгаш, 2 ай дургузунда иелери-биле кады азыраааш, ооң соонда иелеринден аңгылаар болгаш 4 айлыынга чедир азырап доруктурар. Ол назылыында доругуп келген хаван оолдарының дириг деңзизи 40 кг чеде бээр.

Хаван оолдары дөрт айлыг апарганда, оларны аныяк хаваннар семирти азыраар звенога дужаап бээр. Оларны аңаа 6—7 айлыынга чедир доруктур, семирти азырап турар. 7 айлыында хаваннарны күженишкинниг семирти азыралгага тургузар. 1,5—2 ай дургузунда шак ынчаар, аажок семирти азырап кээрге, хаваннарның дириг деңзизи 100 кг чедип, харын-даа ооң ажып турар апаар. Ынчан оларны эътке дужаар. Чаа арганың утказы ындыг-дыр.

Хаванны азырап ажаарының, хаван эъдин бүдүрериниң конвейерлиг системазы биске ынчаар тыптып келген. Хаван фермазының ажылдакчыларының ортузунга күш-ажылды ынчаар хуваaган чорук хаван оолдарын кадык-шыырак кылдыр доруктурарының, оларны эң дээре камгалап алырының, хаваннарны семирти азыраарын эң үре-түңнелдиг болдурарының, продукцияның бот-үнезин чиигедириниң аргазын берип турар.

«ҮТКА 25 ЧЫЛЫ» СОВХОЗ ХАВАН ӨСТҮРЕР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БИСТИҢ РЕСПУБЛИКАДА ЭҢ МУРНАКЧЫ АЖЫЛ-АГЫЙ БОЛУП ТУРАР. 1961 ЧЫЛДА АНАА ТӨРҮҮР ХАВАННАР ЧҮГЛЕ 50 БАШ ХИРЕ ТУРГАН. ТОС ЧЫЛДАР ЭРТКЕН СООНДА, АҢАА ХАВАННАРНЫҢ НИИТИ БАШ САНЫ 10 МУҢ, А ТӨРҮҮР КЫС ХАВАННАР 5 МУҢ ХИРЕ ЧЕТКЕН. 1965 ЧЫЛДА ТУРГАНЫНГА БОДААРГА, ТӨРҮҮР ХАВАННАР 1968 ЧЫЛДА 2109 БАШКА, КАМГАЛАП АЛГАН ХАВАН ООЛДАРЫ 1264 БАШКА ӨСКЕН. 1965 ЧЫЛДА ТУРГАНЫНГА ДЕҢНЭЭРГЕ, ХАВАН ЭЪДИН БҮДҮРЕРИ 1968 ЧЫЛДА 660 ЦЕТНЕР КӨВҮДЭЭН. ЦЕНТНЕР ХАВАН ЭЪДИНИҢ БОТ-ҮНЕЗИ ОЛ-ЛА ҮЕДЕ 23 РУБЛЬГЕ ЧИИГЭЭН. СОВХОЗ БО ЧЫЛЫН МУҢ АЖЫГ ТОННА ЭЪТТИ КУРУНЕГЕ ДУЖААР. ООҢ 30,5 ХУУЗУ ХАВАН ЭЪДИ. А БО ЧЫЛДЫҢ БИРГИ ЧАРТЫЫНДА ДУЖААГАН ЭЪДИНИҢ 67 ХУУЗУ ХАВАН ЭЪДИ БОЛГАН.

ХАВАН ӨСТҮРЕР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ОЛ МУРНАКЧЫ АЖЫЛ-АГЫЙНЫҢ ДУРЖУЛГАЗЫН БО АРЫНДА ЧУГААЛАП ТУРАР.

4. ХАВАН ФЕРМАЗЫНДА БОТ-ОРУЛГА-ЧАРЫЛГА

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң хаван фермазынга бот-орулга-чарылгалыг чорукту кииргенден бээр ам үш чыл эртип турар. Ол хемчег бодун бүрүнү-биле бадыткаан. Ажыл-агыйның бот-орулга-чарылгазын киирген соонда, продукцияның единицазынга үндүрер күш-ажылдың, чемнериң болгаш херенгилерниң чарыгдалын болдунар-ла арга-биле эвээжедир, бүгү хемчегниң камналгазын чорудар сорулга хаван фермазының ажылдакчыларының мурнунга салдынган.

Бот-орулга-чарылгалыг чорукту мынчаар организастаан. Хаван оолдарын азырап өстүрер, хаван эъдин бүдүрер талазы-биле бот-орулга-чарылганың онаалгазын, чарыгдалдарның лимидин, чаңгыс центнер продукцияның бот-үнезиниң чижек хемчээлин чылдың эгезинде хаван фермазынга берип каар.

Хаван фермазынга бот-орулга-чарылгалыг чоруктуң онаалгазы хаван ажылының продукциязынга күш-ажылдың база акша-материалдыг херенгилерниң чарыгдалының бердинген лимидин санажыры-биле дооступ турар.

Бердинген онаалгаларны күүсеткениниң түңнелдерин ферманың коллективиниң отчёттуг хуралдарынга чугаалажып, илереттинген четпестерни чайладырының хемчеглерин төлевилеп турар.

Ажыл-агыйның иштики бот-орулга-чарылгалыг чоруун киирген соонда, ажылдың экономиктиг үре-түңнелдии дыка бедик апарган. Хаваннарның саны 1500 башка көвүдээн, хаван эъдин бүдүрери 700 центнерге улгаткан, бир центнер хаван эъдиниң бот-үнези 23 рубльге чиигээн.

Мурнунда хаван фермазының ажылдакчылары төп складтан үүрмек эт-херекселдерни болгаш материалдарны хөйнү үндүр бижидип алырынче чүткүп турган, оттулар чүүлдү, чемни канчаар чарыгдап турарын кым-даа контрольдавайн турган. Бүгү-ле чүүлдерни камналга дугайын бодавайн чарыгдап турган.

А ажыл-агыйның бот-орулга-чарылгазының үезинде фермада ажылдап турар кижи бүрүзү материалдыг үнелиг чүүлдерни, чемнерни, оттулар чүүлдү чарыгдаарын хумагалыг көөр апарган. чүге дээрге, херенгилерни ажыр чарыгдаптарга, шаңнал төлевирин бербейн баар.

Хаван эъдин бүдүреринге үнер чарыгдалдарны эвээжедир дээш демисешпишаан, ферманың ажылдакчылары чалан сүт ажыглаарын эвээжедирин чедип алган. Бо чылын кылымал сүттү ажыглааш, аңаа инек сүдүн шуут хереглевес апарган. Хаваннарның чем рационунга чиик өртектиг, витаминниг чемнер: сиген далганы, тыртпын каан ыяш бүрүзү болгаш өске-даа чүүлдер көвүдээн,

5. МАТЕРИАЛДЫГ ИДИГ БЕРИИШКИНИ

Ажыл-агыйның иштики бот-орулга-чарылгазының чугула негелдези болза, боттарының күш-ажылының түңнелдеринге ферманың ажылдакчыларының материалдыг сонуургалы болуп турар.

Материалдыг идиг бээриниң принциви кандыг-даа ажылга чугула ужур-дузалыг дээрзи бүгүдеге билдингир. Ол принципти бистиң совхозтуң хаван фермазында база-ла боттандырып турар. Бодунуң ажылының түңнелинге ажылдакчының сонуургалдыг болур чоруун бедидери-биле шаңнап-мактаарының хемчеглерин ап чоруткан.

Ферманың ажылдакчылары чылдың төнчүзүнде пландан артыкка алган нииги продукцияның өртээниң 20 хуузун магадылаттынган ажыл төлевириниң кырынга немей ап турарлар. Чедип алган камналгазының 40 хуузун база-ла шаңнал кылдыр берип турар.

1967 чылда хаван ажаакчылары херенгилерни камнап алганы дээш 7 муң рубль түңнүг немелде төлевирни алган. Ынчангаш хаван ажаакчыларының күш-ажылының төлевирин оларның кылган ажылының түңнелинден шуут хамаарылгалыг кылдыр тургускан. Тодаргайлаарга, алган немелде деңзиниң санындан хамаарҗыр. Хаваннарны деңзилээрин ай бүрүзүнүң төнчүзүнде чорудуп турар.

Материалдыг идиг бээриниң ындыг системазының үезинде, 1968 чылда хаван ажаакчыларының айда ортумак шалыңы 162 рубль болган, а хаван оолдары азырап турарларның —айда 190 рубль болган.

Ферманы беш хүннүг ажыл неделязынче шилчиткенден бээр үш чыл болуп турар. Ынчаарга бо чылын неделя дургузунда ажылга херек кырында чарыгдаан үезин барымдаалап тургаш, хаван ажаакчызынга дыштаныр хүннү ажылдаан ийи хүн санында-ла берип турар. Өскээр чугаалаарга, ийи хүн ажылдааш, бир хүн дыштанып турар апарган.

Хаван ажаакчыларының ажыл хүнүн чурумчуткан. оларга дыштаныр хүннү доктаамал берип турар чорук, материалдыг сонуургалды бедиткени эң-не дуржулгалыг кадрларны ферма ажылынче хаара тударынга, оларны аңаа доктаамал быжыглаарынга дузалаан.

Хаван ажаакчыларының ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, оларның амыдырал хандырылгазын экижидип, материалдыг сонуургалын бедиткен, шаңнап-мактаарының системазын тургускан чорук ферманың ажылчыннарының бодунга даандырган ажыл-херек дээш хуу-да харыысалгазын күштелдирген, идепкейин бедиткен. Кижи бүрүзүнүң ажылының түңнели ферманың нииги ажылының түңнелинден хамаарҗыр болганда, ажылчын бүрүзү коллективтиң ажылының үре-түңнелинге сонуургалдыг апарган.

6. ХӨЙ ЧҮҮЛДЕР КИЖИЛЕРДЕН ХАМААРЖЫР

Күзел бар болза, дагны-даа тура казыптып болур деп улустуң чугаалажып турары черле шын. Ажылды организастааны кайы-даа хире эки болза, ажылдап турар кижилер бодунуң ажылынга ынак эвес, аңаа сеткилинден бердинмээн, хол дашты-биле кылып турар болза, чогумчалыг түңнел чедип алыры болдунмас.

Хаван фермазынга ажылды организастаарда, ону барымдаалап көрген бис. Хаван ажаап өстүрери чиик эвес, берге ажыл. Хаван ажаарынга шаган тура-ла ажылдап келген, ол ажылдың кадыг-бергезинден, чуду-каразындан ойталавас ындыг кижилерни ферма ажылдаары-биле шилип алган.

Шаңнап-мактаарының системазын ажыглаарындан аңгыда, кижилерниң амыдырал хандырылгазын экижидеринге, мергежилин бедидери-биле өөредилге организастаарынга бисте улуг кичээнгейни салып турар. Ооң түңнелинде хаван өстүрериниң ёзулуг мастери деп адап болур кижилер бисте эвээш эвес. Чижээ, Евдокия Васильевна Блинова, Екатерина Александровна Жирнова, Дамажык Шурукай болгаш өскелер-даа хаван ажаакчылары болуп—10 чыл ажыр ажылдап турарлар. Олар боттарының ажылын ылап билир болгаш улуг арга-дуржулганы мөөңнээн, чыл бүрүде-ле бедик көргүзүглерни чедип ап турарлар. Чедип алган бедик көргүзүглери дээш, бистиң совхозтуң эң дээре хаван ажаакчызы Екатерина Жирнова чазактың дээди хавыязы Ленин ордени-биле шаңнаткан. Бодунуң ажылынга бердинген ол кижилер ажылдап келген үезиниң дургузунда дыка хөй аныяктарны хаван ажаарынга хандыкшыдып, боттарының арга-дуржулгазын оларга дамчыдып берген. Ам оларның ачы-дузазы-биле аныяктардан ат-сураглыг хаван ажаакчылары фермада бар апарган.

Хаван оолдарын менди камгалап алыры, оларның хонуукта бедик немелде деңзизин чедип алыры колдуунда хаван ажаакчыларындан хамаарҗыр. Кажаа-хораа бар, чем четчир болза-даа, чамдык кижилерниң ажааган хаваннарының хонукта немелде деңзизи чүге куду болуп турарыл? Мында кижи билип чадаар чүве чок. Хаван ажаап турар кижилер чалгаа болуп, хаваннарын эки чемгербейн, суггарбайн, адаан аштавайн, аарыг-кадыын хынап көрбейн турарында-дыр. Маңаа мындыг чижекти көргүзерге-ле четчир.

Екатерина Александровнаның удуртуп турар звенозунга хаван оолдарының дириг деңзизи иезинден чарар үеде 21 кг, а дөрт айлыында — 43 кг чедип турар. А Кондратьеваның удуртуп турар звенозунга хаван оолдары иезинден чарар үеде, тодаргайлаарга, ийи айлыында, чүгле 10 кг, а дөрт айлыында — 16 кг дириг деңзилиг болуп турган. Ол ийи звенонуң хаван ажаап турар чериниң байдалы-даа чаңгыс, чемни бир дөмей ап турар. А ол хиреде ажылдың түңнели мырыңай сыр өске болуп турар-дыр. Бо чүнү херечилеп турарыл дээрге, бүгү чүве чүгле хаванның уксаазындан эвес, а улуг кезиинде ажылдап турар кижилерниң боттарындан, оларның арга-дуржулгазындан болгаш мергежилинден, ажылынга бердингенинден хамаарҗыр дээрзиниң дугайын чугаалап турар-дыр. Хаван оолдарының чамдык звеноларда куду деңзилиг болуп турар чоруу ында ажаап турар кижилерниң ажылга харыысалга чок, чаш хаван оолдарын багай ажаап, чемгеришкинни үзүктелдирип турарының түңнели-дир.

* * *

«ҮТКА 25 чылы» совхозта амгы үеде эргилделе турар бүгү хаванның баш саны он муң чедип турар. Ооң иштинде төрүүр кыс хаваннар дөрт муң ажыг. Биске мурнунда чаңгыс удаа төрүдер кыс хаваннарны ажыглап турган. Ол аргадан ам ойталаан бис. Чүге дээрге, чаңгыс төрүүр кыс хаваннарның оолдары эъткир, боткур эвес, деңзизи куду болур. Ону барымдаалааш, сөөлгү чылдарда чүгле төрүүр кол хаваннарны ажыглап турар апарган.

Совхоз бо чылын муң ажыг тонна эът дужаар планныг. Чартык чылда дужааганы 276 тонна. Ооң иштинде дужаттынган хаван эъди 185 тонна. Чылдың төнчүзүнге чедир амдаа 120 тонна хаван эъдин курунеге дужаар деп турар. Ынчангаш бо чылын эрткен чылдан-даа улуг орулганы хаван ажылындан алыры планнаттынган.

Бистиң хаван фермавыста четпес чүве болза, механизацияны ажыглаваааны, ажылды амдыызында хол-биле кылып турары болур. Чүге дээрге, үлегерлиг кажаа чок болганда, механизация кылдынмаан. Ол четпести чайладырының бүгү хемчеглерин ап чоруткан. 2000 баш хаван кирер үлегерлиг кажааны тудуп эгелээн. Ооң тудуу доостурга, хөй күш негеттинер бүгү-ле ажылдар бүрүнү-биле механизастаттынган турар. Ынчан хаван эъдиниң бот-үнези улам-на чиигээр болгаш ооң алыр арыг орулга улам-на хөй болур.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болур оюнга төлептиг ужуражыр дээш, хаван фермазының ажылдакчылары беш чыл планының дөрткү чылын багай эвес эгелээн болгаш боттарының күш-ажылынга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыры чигзиниг чок.

И. ШЕРШИНЕВА,
«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң кол зоотехниги.

ЛЕНИН ОРДЕННИГ

Бир-ле катап Жирнова клубка чеде бергенде, совхозтуң кол зоотехниги Иван Естафьевич Тур ужуражы берген. Ол мендилешкен соонда, аар-саар чүүлдер дугайын чугаалажып тура, карактарын кажаршыргып көргеш, мынча дээн:

— Екатерина Александровна, силерге бир ажыл сүмелээр бодап-дыр мен. Ол ажылга силер-ле шыдаар боор ев-лер.

Жирнова чүвениң ужурун эки-ле билбейн баргаш, сонуурган, удур айтырган:

— Кандыг ажылыл, Иван Естафьевич?

— Иван Ефремовичиниң эргелеп турары ажыл аан.

Екатерина Александровна билип кааш, артында-ла каттырынкан. Ооң ашаа Жирнов хаван фермазын эргелекчилеп турган чүве-дир.

— Ажылдаар мен харын — деп, Жирнова күзелдиг-биле каттышкан.

Екатерина Александровна 1958 чылда ынчаар хаван ажаакчызы апарган, ооң бээр он бир чыл эрткен. Хаван ажаап турганының баштайгы чылдары аңаа дыка-ла берге болган. Ынчалза-даа күш-ажылга ынакшылдыг, салган сорулгазын чедип алырынче чүткүлдүг кижи ол берге ажылга чоорту чаңчыгып, арга-дуржулганы чедип ап келген.

Ам бергелер артында арткан. Екатерина Александровна Жирнованы хаван ажаарының мастери деп чоргаарал-биле адап турары чөптүг.

Ооң көргүзүглери чылдан чылче улам-на бедип келген. Мурнакчы хаван ажаакчызы эрткен чылын 1434 баш хаван оолдарын менди камгалап алган, чаңгыс хавандан 15 оолдарны менди доруктурган.

Бодунуң улуг арга-дуржулгазын Екатерина Александровна аныяктарга дамчыдып берип, оларны хаван ажаарынга өөредип турар.

Жирнова ам төрүүр кол хаваннарны азырап ажаар звенону удуртуп турар. Звенода үш кижи бар. Оларның тежээлинде 60 баш кыс хаваннар туруп турар. Хаваннарны оолдадып, чаш хаван оолдарын дөрт ай чедир азырап өстүрери эң-не харыысалгалыг ажыл. Ону ферманың коллективи дуржулгалыг хаван ажаакчызы Екатерина Жирнованың звенозунга даандырган. Звенонуң кежигүннери кызымак, шудургу ажылдап турар. Төрүттүнген хаван оолдары бүрүнү-биле менди камгалаттынып турар.

Хаван ажаап өстүреринге ачы-хавыязын барымдаалааш, Екатерина Александровна Жирноваға Республиканың алдарлыг малчыны деп атты Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1965 чылда тывыскан. Мал ажылынга улуг чедиишкиннерни дээш, ол 1966 чылда чазактың дээди шаңналы Ленин орденин алган.

А. КУЛАРОВ.

Тергиинnерниң бирээзи

Бады Соруктугевич Сагаачы «Чаа орук» колхозтуң мурнакчы малчыннарының бирээзи. Ажылдап келген 13 чылдарының иштинде ниитиниң малының баш санын өстүрер, уксаазын экижидер база продуктулуг чоруун бедидер дээш доктаамал демисежип келген. Эш Сагаачының күш-ажылы халас барбаан, чыл келген тудум-на көргүзүглери чоорту бедип орган.

Бо ажыл-агый чылында дуржулгалыг малчын ленинчи юбилейге алдар кылдыр алган хүлээлгезин күүседир дээш кызымак ажылдаан. Эрткен чайын хоюнуң семиртилгезин эки чорудкаш, мал чемин, кыштагны, чазагны хынамчалыг белеткеп алган. Кыжын одарны шын таарыштыр кадарып, хөй оолдаашкынын организастыг чоруткан. Мурнакчы кадарчы 379 төрээн хоюндан 434 хураганны менди доруктуруп өстүрген. Чүс төрүүр хойга онаалтыр 114 хураганны алган. Ол Эрзин районда хойжулар ортузунда калбарган социалистиг чарыштың ийиги черин ээлээн. Дүк кыргып алыр хүлээлгези күүсеттинген.

Бады Соруктугевич кыштаан чазынына септеп белеткеп алган, амгы үеде бригаданың кежигүннери-биле кады сиген кезилдезин, чайгы семиртилгени организастыг чорудуп турар.

Х. ТААН-ООЛ.

ЧУРУКТА: Б. С. Сагаачы.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

БҮДҮРҮЛГЕ БОЛГАШ ПРОФЭВИЛЕЛ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫ

Ажылчы чоннарның чогаадыкчы идепкейин кедүрериинге, бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга оларны кириштиреринге, социалистиг чарышты болгаш коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни хөгжүдеринге профэвилел организацияларының ролю өзүп турарын СЭКП-ниң XXIII съездизи демдеглээн.

«Тыва даг-дүгү» комбинатта каттышкан профэвилелдер комитеди ол негелдеге дүүштүр бодунуң ажылын элээн сайзырангайжыдып орар. Комитет 14 профэвилел комитеттерин удуртуп турар. Ол организацияларда 2300 ажыг кижи бактааш турар. Профэвилел комитеттериниң организас-массалыг ажылы экижип орар. Цехтерге хуралдарны чогуур хуусаазында эрттирип, кылып чорудар ажылдарны планнап, чугула айтырыгларны чугаалажып турар. Профэвилел кежигүнүнге коллективтиң 95 хуузун хаара туткан. Бо чылдың 6 айының дадывыр хавырылдазын 102 хуу күүсеткен.

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIV съездизиниң соонда өге организацияларның, оларның комитеттериниң бүдүрүлгени эргелеп башкарарының киржилгези көскүзү-биле бедээн. Цехтерде профэвилел организациялары (даргалары эштер С. Казанцев, К. Блум, В. Даржаа, Н. Панов) социалистиг чарыштың дээди хевири болур коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни чогумчалыг удуртуп, масса-политиктиг ажылының деннелин бедидип турар. Социалистиг чарыштың түңнелдерин чогуур үезинде кылып, көскү агитацияны, хана солуннарны, шоодуглуг хуудустарны үргүлчү үндүрүп турар. Профэвилел хуралдарынга комбинаттың ажыл-херектеринге хамаарышкан чугула айтырыгларны чугаалажып турар.

Комбинатта каттышкан профэвилел комитеди В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга уткуштур алган социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин чедип алыр дээш бүгү күштү мөөңнээн. Аныяк хоорайның чаагайжыдылгазынче улуг киржилгейни салган. Эрткен чаыын 5,5 муң ынышты олурткан. Постоянный суурда уруглар садының девискээрин чаагайжыткан.

Профэвилелдиң чамдык цех комитеттериниң ажылының, социалистиг чарышты организастап турарының, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң, ажыл-ишчилериниң культурлуг дыштанылгазының, күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарының (КЭО-нуң) дугайында болгаш өске-даа айтырыгларны комитеттиң хуралынга чугаалажып турган.

Амгы үеде күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаар дугайында конкурстуң негелдези болгаш шаңнап мактаарының хемчеглери ажылдап кылдынган. Аныяктарның техниктиг чогаадыкчы көрүлдезин комбинатка эрттирерин чоокта чаа көрген. Комбинатта КЭО-нуң 7 чөвүлели, 13 чогаадыкчы бөлүү ажылдап турар. Ында 127 инженер-техниктиг ажылдакчы болгаш бүдүрүлгениң мурнакчы ажылчыннары киржип турарлар.

Күш-ажылды эртемге үндезилеп организастап турган планнаашкынны, экономиктиг идиг бериишкинниң системазын бүдүрүлгеге киирген бүдүрүлгениң экономиктиг, техниктиг, эстетиктиг болгаш социал талаларын план ёзугаар сайзырангайжыдарынга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, продукцияның ботүнезин чиигедиринге улуг идигни берген. Комбинатта КЭО-нуң тускай лабораториязын тургускан. Ол талазы-биле 1971—1975 чылдарда кылып чорудар ажылдарның хемчеглери ажылдап кылдынган. Ында чамдык чугула хемчеглерни баш бурунгаар көрген: ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузар, сорттуг даг-дүгүн бүдүрер талазы-биле комбинаттың күчүзүн улгаттырар, бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынарын экижидер дээш оон-даа өске. Ол хемчеглерни бүдүрүлгеге шиңгээдип алган сөөлүнде чылда 616,6 муң рубль камналганы алыр.

Комбинаттың дирекциязы, (директору эш В. Ухов), партком (секретары эш Ф. Кленов), каттышкан профэвилел комитеди (даргазы эш В. Беляев) 1969 чылда күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарының комплекстиг хемчеглерин ажылдап кылгаш, ону бүдүрүлгеге шиңгээдип ажылдаарынга 194,2 муң рубльди чарыгдааш, 4025 рубльдиң орулгазын алырын планнаан. Көрдүнген 90 кезек хемчеглерниң 30-нин бирги чартык чылда шиңгээдип алган, 9 хемчеглер ам удавас доостурунуң кырында келген. Бо үстүнде хемчеглерни ап чорудуп келгениниң ачызында, сөөлгү ийи чылдарда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү планга көрдүнгенинден 19 хуу бедээн. 1969 чылдың бирги чартыында 115 чогаадыкчы болгаш чаартыкчы саналдар кирген. Оон 72 саналдарны бүдүрүлгеге шиңгээдип алган, ол чорук 106 муң рубльдиң камналгазын берген. Комбинатта чаартыкчыларның ниити саны 113 кижи чедип турар.

Техниканың айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле профэвилел комитеттери чамдык боттуг хемчеглерни ап чоруткан. Ооң түңнелинде бүдүрүлгеге озал-ондак болур чорук дыка кызырылган. Цехтерге техниканың айыыл чок чоруун чедип алыр талазы-биле тускай комиссияны тургускан. Рудникте агаарны арыглаарының тургузуун немей кылган, автомашина оруктарын машина-биле суггарып турар. Ындыг янзылыг хемчеглерни ТЭС-те, транспорт цегинде болгаш өске-даа черлерде кылгылаан.

Комбинаттың дирекциязы, профэвилел комитеттери сөөлгү үеде ажылчыннарның өөредилгезинче доктаамал кичээнгейни салып турар апарган. Бо чылдың бирги чартыында 326 кижини янзы-бүрү курстарга өөреткен. Оларның иштинден 120 кижи машинист, бурильщик деп мергежилди чедип алган. 221 кижи боттарының мергежилин бедиткен. 86 кижи мурнакчы аргаларны шиңгээдип алырының школазын доосқан. 78 кижи ажылчын аныяктарның кежээки школазынга өөренип турган. Машинист-экскаваторщиктер курузун О. Дадар-оол, В. Сорокин, Н. Крудко, Н. Бишев, кежээки школаны Д. Болат, С. Ооржак, А. Бельдиков болгаш өскелер-даа чедиишкинниг доосқан. Дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринде өөренип турар В. Бородин, В. Миронов, С. Монгуш, В. Безрукова, Г. Александрова, А. Радков, М. Гурина, И. Хатунцев, М. Пенигин, А. Чакиров олар бо өөредилге чылын чедиишкинниг доосканын демдеглээри өөрүнчүг.

Сөөлгү чылдарда комбинатта мурнакчыларның саны өзүп турар. Рудникте Х. Шурту, М. Дартан-оол, Ф. Варламов, В. Лешков, А. Чакиров, Д. Болат, С. Мокураш; ТЭС-те Д. Монгуш, Ю. Викулов, Г. Свавильная, М. Дөгүл, О. Мышкин, В. Третьяков; транспорт цегинде чолаачылар Х. Хирлиг-оол, О. Маңзыр, И. Самков, А. Купкин, М. Каң-оол, В. Елизаров; фабрикада В. Гордиенко, Н. Хертек, М. Смирнов, С. Погарцев, К. Бинов, А. Ооржак, Х. Шойдан; ажылчын хандырылга салбырында (ОРС) М. Пивоварова, В. Калаева, М. Захарова, Л. Мокраша, З. Кузьмина; энерго-септелге цегинде Н. Рогозов, В. Медведьева, Д. Буданов, П. Речкин; тудуг-септелге цегинде Х. Маска-оол, М. Эрес-оол, О. Хуна-Бора; төп септелге мастерскаязында К. Көк-Карак, Л. Калганова, А. Марьясов, Н. Кирилов, Б. Кенден, чуртталга-коммунал эргелелинде (ЖКУ) М. Анчимаа, С. Балдан, М. Зверева, С. Кенден; төп бүдүрүлге лабораториязында Г. Шоева, В. Лунегова, И. Күжүгет, А. Сенгелева болгаш өскелер-даа чүгле бүдүрүлгениң мурнакчылары эвес, а комбинатта партия болгаш профэвилел, комсомол комитеттериниң идепкейлиг активчилери болуп турарлар.

Ажылчыннарның ортузунга күш-ажылдың организациязын болгаш сагылга-чурумун шыңгыы сагыыр талазы-биле чамдык практиктиг хемчеглерни ап турар. Цех бүрүзүнде штаттан дашкаар кадрлар килдизин тургускан. Ол килдистер ажылчыннарны ажылга хүлээп алыр болгаш үндүрер дугайында саналын цех комитединге, администрацияга кирип келирге, ынчан ажылга хүлээп алыр ийикпе ажылдан үндүрер дугайында шиитпирни үндүрер. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, ажылдан озалдаар чоруктар эвээжээн. Ынчалаадаа тудуг-септелге цегинде (начальниги эш В. Калзаң, цехком даргазы эш Л. Чихачева), ОРС-та (начальниги эш Т. Баникова, местком даргазы эш З. Селюк); ЖКУ-да (начальниги эш С. Самороков, местком даргазы эш М. Лебедева) күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээриниң фактылары, прогулдаар чоруктар ам-даа хөй болуп турар. Ол цехтерде эш-хуузунуң судтары сөөлгү үеде ажылын соксатканнар. Профэвилел комитединиң чанында чуртталга-амыдырал болгаш садыг, ниитиниң чемненилге комиссиялары сула ажылдап турар.

Чуртталга-коммунал эргелели ажылчыннарның, албанхаакчыларның чуртталга бажыңнарын, магазин, столоваяларның, культура амыдыралдың бажыңнарының септелгезин ковчуг оожум чорудуп турар. «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелели чуртталга бажыңнарның тудуун болгаш 600 олуттуг Культура бажыңының тудуун оожум темп-биле кылып турар. 40 орунnuг туристер баазазының тудуу ам-даа эгелевээн.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажыл-ишчилери, хөй-нити организациялары В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты улам калбартып, бар бүгү аргаларны болгаш курлавырларны долу ажыглаар, четпестерни чайладыр дээш шудургу ажылдап турарлар.

Х. КЕСТИКЕЙ,
«Тыва даг-дүгү» комбинатта каттышкан профэвилелдер комитединиң инструкторы.

Чонунга макталдыг кижи

Совет парлалга — бистиң улуска агаарның, чемниң чугулазы ышкаш үнелиг апарган. Почта барык хүннүң келир, ол чүгле солуннар, журналдар экиеп турар эвес, ооң-биле кады хуунуң чагааларын, албанның бижиктерин болгаш өске-даа чүүлдерни сонуургадып келир.

Улуг-Хемниң Торгалыгга чораан кижи, ооң кудумчуларынга Мария Шадринаны бо-ла көрүп болур. Суурнуң чону ону мактап хүндүлээр, ол өреге бүрүзүнге күзенчиг аалчы. Эш М. Шадринаның почтачылап келген үезинде суурнуң чурттакчылары чаңгыс-даа хомудал кылбаан.

Комсомолчу почтачының моон соңгааргы ажыл-ижинге улам чедиишкинни, чонга ак сеткилдиг бараан болуушкунну күзеп каары чөптүг.

А. ЧҮЛДҮМ-ООЛ.

Делегей бо хүннерде

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

СОФИЯ. (СЭТА). Социалистиг революцияның 25 чылынга тураскаатқан «Хостакчы» деп аттыг эстафетаны эрттирер белеткел бүгү Болгарияда калбарган.

Улусчу эрге-чагырганың туруп келгени 25 чылдарының дургузунда социалистиг тургузуушкунга чедип алган күш-ажылчы тиилелгелериниң дугайында рапорттарны ол эстафетаның он-он муң киржикчилери оруктарны, хемнерни болгаш далайны дамчыштыр чораш найысылалга чедирер. Эстафетаның киржикчилери В. И. Лениниң төрүттүнгени хүнүнден бээр 100 чыл болурунга холбаштыр дыка хөй чүүлдерни кылырлар.

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Бижор уездизинде Сунлакул-де-Баржу суурнун чанында нефть ажылдап кылыр «Кришана» завод үш-ле ай мурнунда ажылдап эгелээн. Чылада-ла 300 муң тонна нефтини арыглап, ажылдап кылыр ол бүдүрүлгениң коллективи төлевилээн көргүзүглерни долдурар дээш бир чылдың орнунга чүгле чаңгыс квартал ажылдааннар. Ол-ла үениң дургузунда плаидан ажыр 9 муң тонна нефтини бүдүрген.

РКП-ниң ам болур деп турар Х съездизинге болгаш фашистиг дарладан Румынияны хостааның 25 чылынга алдар кылдыр ол заводтуң ажылчыннары ам-даа 5.000 тонна нефтини болбаазырадып кылыр хүлээлгени алганнар.

ПРАГА. (СЭТА). Чехословакияның машина бүдүрүп үндүрер черлериниң төвү болур Брно хоорайның төвүнге Луганскиниң вагон кылыр заводунуң директору Н. А. Турик чехословак демир-оруктарның төлээлекчилеринге «Т-679» деп ийи чүс дугаарлыг тепловозту хүлээдип берген. Бо чылын чехословак демир-орукчулар Совет Эвилелинден ам-даа 80 ындыг тепловозтарны алыр, а ЧССР ниитизи-биле 329 машиналарны алыр.

БЕЛГРАД. (СЭТА). Крагуевац хоорайда—Югославияның автомобиль кылыр талазы-биле төп черинде—ам чылда-ла 76 муң автомобильдерни бүдүрүп үндүрүп турар, а ЧССР-де ниитизи-биле ол завод келир чылын 165 муң автомобильди кылыр апаар. А ол бүдүрүлге черин калбартып, чаарты тургусканының түңнелинде 1973 чылдың соонда чылдың-на чартык миллион автомобильди бүдүрүп үндүрер апаар.

Чаңгыс эптиң бүзүрелдиг көргүзүү

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның Москвага болган Чөвүлел хуралы оларның чаңгыс эвин бүзүрелдиг илергейлеп көргүскен. Делегейниң коммунистиг шимчээшкинин ооң чаңгыс эвиниң дайзынарынга ойтур шавыышкын бээр күштүг. Москвага болган Чөвүлел хурал «маоизмни, маоистиг шугумну буруу шапкан, маоизм ам бүгү диптерниң бүгү чурттарында буурап турар» деп, АКШ-тың Компартиязының Чиңгине секретары Гэс Холл медеглээн. Чиңгине секретарь делегейниң коммунистиг шимчээшкининде чөөн, барын-даа үзелдиг чайгылыышкынга удур демиселди үргүлчүлээриниң эргежок чугулазын демдеглээн.

Миниишкин

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Даштыкыда шериг баазаларында химиктиг чепсектиң шыгжамырларын тургузуп турарын АКШ-тың шериг эрге-чагыргалары августуң 22-де бир-ле дугаарында ажыды-биле чугаалаар ужурга таварышкан. Японияның Окинава ортулуунда америк баазаның 24 солдаттары ындыг өлүмнүг газ тырып каан снарядтарны хынап көрүп турган, нервиге халдаар бүдүмелге таварышканын Пентагонуң төлээлекчизиниң медеглээни ол дугайын херечилеп турар.

Химиктиг чепсектиң курлавырларын шуптузун Окинавадан үндүрер бис деп япон эрге-чагыргаларга болгаш хөй-ниитиге Пентагонуң тускай төлээлекчизиниң дыңнаткан медеглели-биле «АКШ болза Японияның девискээринде өлүмнүг хоран чепсектерни кадагалавайн турар болгаш аңаа шыгжавас-даа» дээрениң дугайында ооң мурнунда чаа-ла күрүне департаментизиниң медеглели ынчаар дүүшпейн турар-дыр.

Сагышсыранчыг дыңнадыглар

БОНН. (СЭТА). АКШ-тың чепсектиг күштери ГФР-ниң девискээринде хоранаар бүдүмелдер складтарын тургузуп алган деп турар медээлер бар апарган. Германияның социал-демократтыг партиязының баштаар черниң болгаш бундестагтың ол партиядан соңгуткан депутаттарының ук дыңнадыгларын доп-дораан хынап көөрүн социал-демократтыг партияның Мюнхен организациязы негээн. Ол «халаптыг узуткакчы чепсекти» барын-герман девискээрге сайгара тургузарынга шаптык бөлүр бүгү хемчеглерни алырынче Мюнхенниң социал-демократтары Германияның социал-демократтыг партиязының удуртукчуларын база кыйгырган.

Чайладырын негээн

ТОКИО. (СЭТА). Окинавада америк химия чепсээн турумчуткан. Аңаа холбаштыр Рюкю ортулуктарының администрациязының баштыңы Тибио Яра америк чагырга черлеринге удурланыышкынын медеглеп дыңнаткан. Яра америк чагырга черлериниң төлээлекчилери-биле июль 22-де ужурашкан үезинде Рюкю ортулуктардан ындыг чепсектиң бүгү хевирлерин чайладырын негээн.

«Аполлон-11» Черже ужудуп орар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Аполлон-11» космос корабли Черже ужудуушкунун үргүлчүлевишаан.

Техас штаттың Хьюстон хоорайында ужудуушкуннар эргелелиниң дыңнатканын ёзугаар алырга, корабльдиң бүгү системалары чогумчалыг ажылдап турар. Июль 23-те космонавтар 10 шак дыштанган. Черже ужудуушкун траекториязын кежээ база бир таарыштыр башкарар кылдыр планнаан турганын соксадып каан.

Космос корабли Черже чоокшулаан тудум-на, ооң ужары улам дүргедеп чоруур. «Аполлон-11» москваның-биле 19 шак 30 минутада Черден 210852 километр ырак ужудуушкун кылып чораан.

Австри хөй-ниитиниң сагышсыраашкыны

ВЕНА. (СЭТА). Америк армияның Баварияда (ГФР) шериг складтарында химияның болгаш бактериологияның өлүмнүг чепсээн кадагалап турар чадавас-тыр дээн медээлер парлалгага көстүп келирге, аңаа Австрияның хөй-ниитизи сагыш човап турар. «Фольксштимме» солун июль 23-те Германияның социал-демократтыг партиязының Мюнхен организациязының ол айтырыгга хамаарыштыр истелге чорудар дугайында негелде кылганын дыңнаткан. ГФР-де хораннаар бүдүмелдерлиг америк складтар бар деп чүве Австрияга база улуг айыыл болур ийик деп, ол солун бижээн.

Шериг баазазынга өлүмнүг ыштыг-хоран дашкаар үнеп бээринге чедирип болур кандыг-даа ондак болу берзе, эң айыылдыг уржуктарлыг болган туруп болур деп, «Фольксштимме» демдеглээн.

ПАРТИЗАННАР РЕЙДИЗИ

КАИР. (СЭТА). Араб партизаннар июль 22-де Синай чартык ортулуктан 70 километр ырак барыын талада израиль шериг лагерин атакалаан.

Каирге чарлаттынып үнген дыңнадыгдап алгаш көөрге, партизаннарның ол дайылдажыышкынының түңнелинде эжелекчилер хөй кижилиг дириг күжүн оскунган.

Шериг өөредилгези

ТОКИО. (СЭТА). Кюсю ортулуктуң Соңгу болгаш Барыын талазынга америк-япон шериг-далай маневрлары дөрт хүн үргүлчүлээш доозулган. Киодо Цусин агентилелдиң дыңнадып турары-биле ол шериг өөредилгезинге ниитизи-биле он беш америк болгаш япон шериг корабльдери, ооң иштинде «Кирсардж» дээр америк авианосец, «Такацуки» деп япон миноносец, суг адаа-биле чоруур үш хеме болгаш агаар шериниң 20 самолёттары киришкен.

Маневрлар соонда америк болгаш япон суднолар дээр япон Сасэбо портка барган. Ол сан талазы-биле он дугаар боол турар америк-япон далай шериниң маневрлары болза Ыраккы Чөөн чүкке болгаш Мурнуу-Чөөн Азияга бодунуң авантюристиг политиказынга Японияны хаара тударынче угланган күженишкинин АКШ-тың улам күштелдирип турарын база катап тодаргай көргүскен.

Дилээрге-даа тывылбаан

ТОКИО. (СЭТА). Гифу префектурага америк хыдыкчы-бомбалакчы «Фантом» самолёттан америк ракета «оскундуруп дүшкеш» чиде берген. Ону беш хүн дургузунда дилеп келирге-даа тывылбаан. Ол ракетаны Японияның чепсектиг күштериниң 207 солдаттары, офицерлери, полиция отрядтары, 38 вертолёттары база АКШ-тың шериг-далай күштериниң ажылдакчылары дилээш, амдыгаа чедир тып чадап турар.

Японияның агаар делгеминге америк шериг самолёттарының ужудуушкун кылгаш үрелип, ооң уламындан чүүл-бүрү «ужуралдар» болуп, АКШ-тың шериг баазаларының чоогунда хоорайларга болгаш суурларга оларның улуг когаралдарны таварыштырып турарынга чурттуң чону ханызы-биле килеңнеп, удурланып турар. Япон улус, хамыкты мурнай чурттуң демократтыг организациялары, америк шериг самолёдундан ракета «оскундуруп» дүже бергеш тывылбайн барган — ондактыг база бир болуушкунга холбаштыр Японияның девискээринде америк баазаларның шуптузун чайладырын улам шиитпирлиг негеп турар.

БУРУУ ШАПКАН

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамда америк кем-херек үүлгедиишкиннерин истээриниң талазы-биле Коммиссия Вьетнам дугайында Женева дугуржулгаларынга ат салганының 15 чылы-биле холбаштыр дыңнадыг парлап үндүрген. Ында Вьетнам Демократтыг Республикага удур дайынны улам калбартканындан бээр 4 чылының түңнелин кылып, АКШ-тың шериглерниң араатанзыг үүлгедиишкиннерин буруу шаап турар.

Американнарның бомбалаашкыннарындан өлген кижилерниң хөй нуруузу херээженнер болгаш уруглар болган. Чүгле 1967 чылда безин Ханойга өлгеннерниң болгаш балыглаганнарның аразында херээженнер болгаш уруглар 73 хуу, можу төвү—Тханьхоага 80 хуу болган. Дайынның дөрт чылдарының дургузунда Соңгу Вьетнамның можу төптериниң 86 хуузу, районнар төптериниң болгаш суурларының хөй нуруузу америк ужар чүүлдүң араатанзыг бомбалаашкыннарынга таварышкылаан. Ол хоорайлардан болгаш чурттакчылыг черлерден дыка хөйү долузу-биле узуткаттынган.

Бомбалаашкынга болгаш боолаашкыннарга 4 чылдың дургузунда Соңгу Вьетнамның 1589 школалары, 607 эмнелгелер болгаш медицина черлери, 475 хүрээлер болгаш саксалар, 628 уруглар садтары, хөй санныг театрлар, кинотеатрлар болгаш балыкчылар таварышканнар деп комиссияның сан түңнелинде айыткан.

Ол-ла дөрт чыл дургузунда америк ужар чүүл барык бүгү суггарылга тудугларын, плотиналарны, суг чалдарын, үлетпүр бүдүрүлгө черлерин, транспорт мөөңнелиишкиннерин күштүг согуушкуннарга таварыштырганын дыңнадыгда айтып турар.

Соңгу Вьетнамның чепсектиг күштери америк агрессорларга төлептиг ойтур шавыышкынны берип, 1964 чылдың августуң 5-тен эгелээш, 1968 чылдың октябрьның 31-те чедир үениң дургузунда дайзынның 3.243 самолёттарын дүжүр аткан, 143 дайынчы судноларны сугже дүжүрүп азы үрегдээннер.

Ол ышкаш Соңгу Вьетнамның кырынга америк ужар чүүлдүң хайгыылдакчы ужудуушкуннарының көвүдеп турарының барымдаазынче дыңнадыгда кичээнгей база салып турар. Чүгле 1969 чылдың июнь айының 15 хүннериниң дургузунда безин ындыг ужудуушкуннарның саны 620 четкен.

Америк империалистер агрессчи дайынны соксадырын, кандыг-даа удур негелделерни салбайн бүгү америк шериглерни болгаш АКШ-тың чалча чурттарының шериглеринде Мурнуу Вьетнамдан үндүрерин, ВДР-ниң тускай эргезинге болгаш айыыл чок чоруунга бүгү халдаашкыннарын доп-дораан соксадырын вьетнам улус болгаш делегейниң хөй-ниитизи негеп турарын дыңнадыгда онзалап айыткан.

Когаралдарга таварышкан

ХАНОЙ. (СЭТА). Улусчу чепсектиг күштериниң дайынчылары 19 дугаар чазаглыг орукка доскуулдаашкын кылганының баштайгы түңнелдерин ёзугаар алырга, июль 16-да дайзынның дириг күш болгаш техника сөөртүп чораан 30 автомашиназын чок кылган. Хосталганың улусчу чепсектиг күштериниң кезектери июль 14-че дүне Тайнинь можуда Кодонг хемниң кежиин бүзээлеп турган, дайзынның 4 транспортун сандан үндүрген, 40 солдаттарын, офицерлерин чок кылган.

Ол-ла можуга июль 10-че дүне патриоттар дайзынның 13 объектизин атакалаан. Баштайгы түңнелдерни ёзугаар алырга, ол дайылдажыышкынга дайзынның 70 ажыг солдаттары, офицерлери өлүрткен, балыглаткан болгаш хөй-хөй шериг техниказы чок кылдырган.

Санын көвүдеткен

ТОКИО. (СЭТА). Япон палатаның чөвүлелчилериниң палатазы дүнну эрттир маргыжып келгеш, япон чепсектиг күштериниң санын көвүдедир дугайында чазактың ийи хоойлу төлевилелдерин күштүг кылдыр бадылаан. Ол хоойлу төлевилелдериң адакы палата база-ла чүүлдүг деп көрген болганда, ол ам хоойлу ёзугаар күштүг апарган.

Ол чаа хоойлуларны ёзугаар кургаг чериниң, далай шериниң болгаш агаар шериниң санын көвүдеткениниң түңнелинде, чурттуң чепсектиг күштеринде шеригниң ниити саны 258 муң кижи чеде бээр.

Оппозициялыг партияларның шиитпирлиг удурланыышкыны болуп турда-ла, ол хоойлуларны хүлээп алыры дээш чагырыкчы либерал-демократтыг партия оралдашкан. Бо хоойлуларның төлевилели дээш бадылаашкынга киришкен 225 депутаттардан чөвүлекчилер палатазынга оларны хүлээп алыры дээш 127 кижи бадылаан, 98 депутаттар удурланганнар.

Океан кежир эжиндирип болур турган

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Африкадан Америк диике чедир парустуг судно-биле кежир эжиндирер дээн ооң оралдажыышкыны чедимче чок боол төнген-даа болза, эрте-буруңгунуң египетчилери ындыг эжиндириишкинни кылып шыдаар-даа турганнар дээрзин бадыткаан деп, норвег шинчээчи Тур Хейердал медеглээн.

«Ра»-ның экипажының кежигүннериниң «Шенандоу» деп яхта-биле чеде бергени Барбадостуң найысылалы Бриджтаунга ол 55 харлыг антрополог ындыг медеглелди кылган. Салган соруунга 600 миль четпейн чорааш, шуурганныг чалгыга дыка үрелген суднозун ооң экипажы кааш хонуктар мурнунда каггаш чоруур ужурга таварышканы билдингир болгай.

«Ра»-ның суг иштинде кезектерин септээр дээрге, ооң чоогунга мөөңнежип чораан акулалар уржуундан айыылдыг болган.

«Бистер боттарывыстың сорулгавысты чедип алган бис деп бодап турар мен» деп, Хейердал чугаалаан.—Бистер «Ра»-ны каггаш чоруп турувуста, бистиң судновус 2.700 миль эрткен, а Африка биле Американың аразында эң чоок дээн девискээр 1.600 миль болгай. Оон аңгыда бистерниң кайывыс-даа папирустан кылган судноға эжиндирер дуржулга чок».

Команданың кежигүннериниң амы-тынынга оон ыңай чорууру айыылдыг болу бергенде, чүгле ынчан «Ра»-ны каггаш, чоруур деп шиитпир хүлээп алганын Хейердал журналистерге чугаалаан. «Ол дээрге, эртем талазы-биле шенелде болган, ынчангаш эртем ёзузу-биле алырга, бистер күзээн-не бүгү чүүлдеривисти алган-даа бис».

Совет туктуг пассажир, чүък судволары Турцияның далай өртээлдеринге үргүлчү аалдап баар.

ЧУРУКТА: туристерлиг «Шота Руставели» деп совет лайнерниң далай өртээли Стамбулга чедип келгени.

Н. Кудряшовтуң фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ШЫН

МОСКВА ТЕАТРЛАРЫНГА БАЗА КАТАП УЖУРАШКЫЖЕ, БАЙЫРЛЫГ!

Делегейниң Москвага болган алдыгы кинофестивалы делегейниң дешпилгелиг кино уран чүүлүнүң, экран мастерлериниң чогаадыкчы ажылының найыралының байырлалы болу берген. Ооң тугунуң адаанга кино уран чүүлүнүң чеден ажыг чурттардан келген шылгараңгай ажылдакчылары совет найысалалга чыылган. Москвага болган кино көрүлдезиниң «Кино уран чүүлүнүң гуманизми дээш, тайбың болгаш улустар аразынга найырал дээш!» деп чаагай кыйгырыы оларны каттыштырган.

Кинематографияның муң-муң сонуургакчылары найысылалдың эң улуг залдарынга болгаш культура ордуларынга ийи неделя дургузунда хүн-нүң-не чыглып келген. Шагдан тура кинолар тырттырып келген чурттарга болгаш кино уран чүүлү бодунуң баштайгы базымнарын кылып турар черлерге тургустунган чогаалдарны көрүкчүлер сонуургап таныышкан. Делегейниң VI кинофестивалы Азияның, Африканың болгаш Латин Американың анаяк кинематографияларын калбаа-биле көргүскен, база бир сонуургаттыг талалыг болган.

Июль 22-де кежээ Кремльдиң Хуралдар ордузунга фестиваль киноларын көргүзер залга алды муң көрүкчү доллдур чыглып келген.

Фестивальдың организакчы комитединиң даргазы А. В. РОМАНОВ чыылганнарга байыр чедирген сөзүн чугаалаан.

— Делегейниң Москвага болган алдыгы кинофестивалы доостур деп турар-дыр. Бөгүн фестиваль конкурстарының тиилекчилеринге байыр чедиргеш, оларның чогаадылга ажылынга чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун, уран чүүлге чаагай үүле бүдүрерин күзеп йөрээр бис.

Фестивальдың үш конкурс көрүлдезинге чечен, кыска метражтыг болгаш уруглар көөр 111 кинону көргүскен. Он-он кино чуруктарны конкурс программаларындан даштаар, информастыг көрүлделерге көргүскен.

В. И. Ленин дугайында эрткен үеге хамаарышкан, эң эки кинолар көрүп, ооң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурун байырлап демдеглээринге бүгү кижи төрелгетен белеткенип турар. Ол көрүлдеже фестивальдың даштыкы чурттардан келген төлээлери болгаш аалчылары сонуургап кичээнгей салган. Ол онза өөрүнчүг-дүр — деп, А. В. Романов чугаалаан.

Улустуң амыдыралын, үешагның дешпилгелиг шимчээшкинин боттарының чогаалдарынга шын көргүзеринче, ниитилел талазы-биле деп эргелиг эвес, национал дорамчылаар, сөөк ылгаар чорукту каргаарынче, бистиң үевистиң ёзулуг уран чүүл ажылдакчыларын сорук кирип турар, кижиниг идеалдарны боттарының кино уран чүүлүнүң чогаалдарынга көргүзеринче кино ажылдакчыларының күштүг чүткүл салып турарын көрүлдеге киирген бүгү кинолар херечилээн. Ындыг кино уран чүүлүн тургузары — ёзулуг уран чүүл ажылдакчызынга улуг аас-кежик, хүндүлүг хүлээлге болгаш национал харысалга болгай деп, А. В. Романов чугаалаан.

Ооң соонда фестиваль конкурстарының жюри даргаларынга сөс берген. ССРЭ-ниң улустуң артизи С. А. ГЕРАСИМОВ, Р. Л. КАРМЕН, ССРЭ-ниң педагогика эртемнериниң академиязының корреспондент-кежигүнү, чогаалчы С. В. МИХАЛКОВ тиилекчилерниң аттарын чарлааш, оларга шаңналдар тывыскан.

Делегейниң алдыгы кино-кинофестивалын хагдынган деп чарлаан. Совет Эвилелиниң Күрүне Гимниниң аялгазы дыңналган.

Москваның кинотеатрларынга база катап ужурашкыже, байырлыг!

(СЭТА-ның корр).

ШУУРМАКТЫҢ МАЛЧЫННАРЫНДА

«Тес-Хем» совхозтуң, «Чодураа», «Ак-Эрик» колхозтарының малчыннары Шуурмактың хадымырлап чыдар сериин, хөлбен ногаан чайлагларында доллдур хонгулапкан. Кодан-кодан мал одарларда чаптыла берген чоргулаар.

Тес-Хем райкүүскомунуң культура килдизиниң бот-тывынгыр уран чүүл коллективи Шуурмакта малчыннарга солун концерттерни, киноларны көргүскен. «Тыва—үелерниң белдиринде» деп кинону малчыннар дыка сонуургаан. Ол ышкаш бот-тывынгыр артистерниң көргүскен концерттери база-ла улуг сонуургалды болдурган. СЭКП райкомунуң ажылдакчызы эш Чажын-оол чоңга лекция номчулгазын база кылган.

Кежер кино болгаш бот-тывынгыр артистер районнуң сиген шөлдеринде ажыл-ишчилерге, сүт-бараан фермаларынга концерттер, кинолар көргүзери-биле удавас үнүптер.

Д. ЧАМЗЫРАЙ.

ШӨЛДЕ АЯЛГАЛАР

«Сүт-Хөл» совхозтуң Культура бажыңының 5 кижи составтыг агиткультбригадазы совхозтуң Киров салбырының Ийи-Дыт деп черде сигенчилеринге чеде бергеннер.

Сигенчилер дүштеки чапсарны эгелей бээри билек, совхозта комсомол комитединиң секретары О. Чалчык радиолага дыңнаксанчыг элээн каш орус, тыва ырларны ырлады каапкаш, дараазында совхозтуң чартык чыл түңнелдерин болгаш сөөлгү чаа болуушкуннар дугайында допчу беседаны кылып берген.

Ооң соонда кыска программалыг солун концертти көргүскен. Орта Культура бажыңының уран чүүл удуртукчузу Борис Ондарның орус, тыва, моол ырларны баян-биле бодуу үдеп тургаш, ырлааның база Сүг-Аксы ортумак школаның 9-ку клазының өөреникчилериниң ырлаарын, танцылаарын сигенчилер дыка сонуургааннар.

О. СЕВЕҢ-ОЙДУП.

ЧОНУ СОНУУРГААН

Улуг-Хем райкүүскомунуң культура килдизиниң агиткультбригадазы бо хүннерде «ҮТКА-ның 25 чылы» совхозтуң сигенчилеринге, фермаларынга концерт көргүзүп чоруп турар.

Агиткультбригада (удуртукчузу эш В. Санчат) Иштиг-Хемниң ажыл-ишчилеринге чеде бергеш, сүт-бараан фермазынга, сигенчи механизаторларга, суурнуң чонунга концерт көргүскеш барганнар.

Бот-тывынгыр артистерниң көргүзүглери черле сонуурганчыг. Татьяна Шивиттиң, В. Балбактың ырлаарын, Самбуу Тановтуң сыгыртырын көрүкчүлер магадаан. С. Байыр «Тыва АССР-ниң культуразы болгаш уран чүүлүнүң хөгжүлдези» деп лекцияны ажыл-агый-биле холбап номчааның ажыл-ишчилер кичээнгейлиг дыңнаан.

Т. ОЧУР-ООЛ.

КЕЛИР ҮЕНИҢ «АРТИСТЕРИ»

Тыва сарлыктар болгаш өске-даа дириг амытаннар-биле оюн көргүзүп турар циркиниң талантылыг артизи, дрессировщик Виталий Тихонов чаа сарлыктарны немей алыр күзелин илереткен. Ол дугайында айтырыг хамаарышкан черлерге тургустунуп, чедиишкинниг шиитпирлеттинген.

Виталий Тихонов Барыын-Хемчик районунга баргаш, келир үениң «артистери» болур сес сарлыкты шилип алган. Чараш болгаш улуг-чаагай сарлыктар шилиттинген.

Барыын-Хемчиктиң кадырберт дагларынга өскен сарлыктар Виталий Викторовичиниң удуртулгазы-биле тускай «өөредилгени» эртип, Совет Эвилелиниң болгаш даштыкы чурттарның цирк манежтеринге көрүкчүлерни сонуургадып үнүп келир үе ырак эвес.

Т. САЯН-ООЛ.

КОЖАЛАРГА ЧОРААНЫВЫС

Журналистиң орук демдеглели

Тываның культура ажылдакчыларының төлээлери-биле кады кожавыс Моол Арат Республиканың Увса-Нур аймагынга чордум.

Моолга улусчу революцияның болгаш чаазактың тургустунганындан бээр 48 чыл оюнуң бүдүүзүнде баргаш, ол улуг байырлалга киржип, өңнүктеривистиң өөрүшкүзүн үлежир аас-кежиктиг болдувус.

Моол черде социализм тургузуушкунунуң чедиишкиннериниң дугайын байырлыг уткулга хуралга кылган илеткелден тыва төлээлер улуг сонуургал-биле дыңнааннар. «Амгы Моолдуң ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң ол улуг чедиишкиннеринде улуг совет улустуң, эң ылаңгыя ооң ленинчи Коммунистиг партиязының үлүү улуг. В. И. Лениниң болгаш моол улустуң шынчы оглу Сүхе-Баторнуң эгелеп кааны найыралы моол чоңга аас-кежиктиг чуртталганы берген. Моол улус Лениниң айыткан оруу-биле чандыр баспайн бурунгаар чоруп олурар» деп, илеткелчи чугаалады.

Тыва төлээлерниң удуртукчузу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы Х. А. Анчимаа Моол революцияның 48 чыл оюу-биле холбаштыр изиг байыр чедирип, өңнүктерге эм-даа улуг чедиишкиннерни күзээшкен, аймактың чонунга В. И. Лениниң улуг чуруун белекке тудускан.

Сурагжаан «Чечек» ансамбли байырлыг хуралдың киржикчилеринге баштайгы концертин көргүскен. Көрүкчүлер бистиң уран талантылыг кижилеривистиң күүселделерин дииминттиг адыш часкаашкыны-биле хүлээп ап турганнар.

Барганывыстың даартазында Улангом хоорайның делгем, ногаан стадионунга национал байырлал чаңчыл ёзугаар мөгелер хүреш-биле эгелээн. 128 эң шыырак дээн мөгелер тукту долгандыр девип, ёзулалды кылганнар. Стадионнуң кырын дургаар тазланчыг аялга ужугуп, эрес-кашпагай арзылаңнарны, начыннарны, эртип келир чүгүрүк аъттарны алгап, йөрээл ырлары, шүлүктер чаңгыланып, девиг-самнаан мөгелерниң хүлер дег шыңганнары хүнге кылаңайнып, мөге салыкчыларының торгу-чычы тоннары хөлбенейндир эстеп турган. Баштайгы сегиржип алышкын эгелээн. Аймактың үш дакпыр чемпиону 65 харлыг Түмэн-Өлзей девип үнүп келди. Мөге салыкчызы ооң онаан узун-суук кылдыр кыйгырып үнду. Көңгүс-ле анаяк, ынчалза-даа шуткуп каан дег тырын мага боттуг, 17 хар чаа чеңкен Сонампил сураглыг мөгениң онаа ол болган. Ийи-даа минут четпээнде анаяк мөге онаан октап, тукту бир долгандыр девип, мөгейгеш чорупту. Сураглыг кырган мөгеги октадып алырга, мөге салыкчызы хомудаанындан ыглапкан.

Хүреш-биле кады стадионга спорттуң өске-даа хевирлеринге маргылдаалар база чорупт турган.

«Чечек» ансамбли байырлалга база бурун киржип, аймактың артистери-биле кады улуг концертти көргүскен. Ол хүн байырлал совет кинофильмнер көрүлдези-биле доозулган.

Даартазында тыва төлээлер аймактың малчын сумузунче аъттанышкан. Байырлал мында база үргүлчүлевишаан. Аът чарыштырар улуг ховунуң бажында даг эдээнде тук, лозунгу-биле каастап каан улуг майгынны тип каан. Ооң чанында шынап-ла аът бажы оргу, кижи бажы кызыл деп чүве ол. Бистиң автобустарывыс доктаары билек, өң-баазын чечектерни холда туткан кызыл галстуктуг пионерлер уткуй чүгүржүп келгеннер. Ужуражып, амыр-менди солужуп, байыр чедиришкен соонда, «Чечектиң» концерти эгелээн. Хиндиинде хир чок кааң дээрден оя чиртип турган хүннү-даа тоовайн көрүкчүлер аалчыларының концертин аажок сонуургап, хөй номерлерни катап-катап дилеп ап турганнар. Эң ылаңгыя «Аъттыг кижилер» деп танцыны эң сонуургааннар. Ооң соонда бисти аът чарыжын көргүзери-биле тын тыртар шөлге чедире бергеннер. 35 км ырак черден 8—9 хар иштинде бичии оолдар, аът кырында шуут-ла чыпшына берген чүве дег, караңнадып кел чорлар.

«Аарыкчы» бүрүзү оларга хамаарышкан аъттар кестүп келир билек уткуй хаккаш, төрепчилепкеш, доктаар черге чедир кускуннавышаан халдып келир. Черле ынчаш ол чонунуң боттарының национал байырлалынга хей-аът кирииишкинниг, кедурлүүшкүннүг киржип турарын кайгаан бис.

Хостуг үе эвээш турза-даа, ол сумунуң чамдык кижилери-биле чугаалажып, өңнүктерниң ажыл-ижи, амыдырал-чурттталгазы-биле таныштывыс. Моол черде социалистиг чаа амыдыралды тургузуп турар ажыл-ишчи кижилер, оларның овур-хевири мээң сагыжымга уттундурбазы-биле артып калган. Ындыг кижилерниң бирээзи Бадам. Бадамны мен карак-биле көрбээн мен. Ол ынчан сумуга чок турган. Ынчалза-даа ооң дугайын мээң сумуда нам организациязының секретары Баян-Мөңге улуг сеткил хайнышкын-биле чугаалап берген. Халхин-Голга болган тулчуушкунуң 30 чыл оюнга тураскааткан юбилейлиг сессияга киржири-биле Бадам ол хүн Улан-Баторже хапкан болган. 30 чыл бурунгаар ол совет шериглер-биле кады эжелекчи японнарны төрээн чериндеен үндүр сывырып, маадырлыы-биле демисешкен. Тулчуушкунга аар балыгланза-даа, чыскаалдан үнмээн. Ол могаг-шылаг билбес, 50 хар чаа ажып чоруур кижи, Сүхе-Батор орденинниң эдилекчизи, Бадам ам таптыг-ла 22 чыл иштинде кедээ ажыл-агый каттыжылгазын даргалап келген. Ооң иштинде 19 чылды чүгле ол «Малчын» сумузунга эрттирген. Кажан Баян-Мөңге мээң Бадам дугайын чугаалап турда, мээң сагыжымга Михаил Шолоховтуң Давыдову кирип келген. Чаа херекти эгелээри амыр эвес. 19 чыл бурунгаар Бадам «Малчын» сумузунга келгеш, сумунуң каш борбак активчилерин чыып алгаш кедээ ажыл-агый каттыжылгазы тургузар дугайында бодунуң идеязын чугаалап берген. Баштай ынаар кирер кижи тывылбаан. Ынчалза-даа Бадам ундараваан. Совет Эвилелиниң колхозтарының арга-дуржулгазын, коллективтиг ажыл-агыйның дузалыын араттарга угаадып, сурган келгениниң түңнелинде, 10 өреге ажыл-агый каттыжылгазынче кирген. Баштайгы үеде бергелер эвээш эвес таваржып турган. Ынчалза-даа Бадам бодунуң хууда үлегер-чижээ-биле араттарны бүзүредип ап кан. Кежигүннер болгаш ниитижиткен мал саны хүннүң өзүп, ажыл-агыйның баштайгы чедиишкиннери араттарны чалгыннапкан. Чоорту бүгү суму каттыжылгаже бүрүн кирген. Ам шаандакы 10 өгүн оруунда чаа, культурлуг суур тургустунуп келген. Чырык, делгем школа, Культура бажыңы, эмнелге, садыг, ясли-сад, гостиница шупту бар.

Шаанда моол арат техника дугайын бодавайн-даа чораан. Ам ажыл-агый четчир санныг машина-техника-биле чепсегленген. Янзы-бүрү маркалыг машиналар, трактор, комбайн дээш улустуң хууда мотоциклдеринге чедир кандыг машина ол ховуда маңнавайн турар дээр. Чыл бүрүде ажыл-агыйның орулгазы өзүп, чонунуң материалдыг болгаш культурлуг хандырылгазы бедип турар. Ажыл-агыйның чылда орулгазы ийи чартык (2½) миллион тугрик ажып турар.

«Бадам ёзулуг-ла коммунист, ол чонунуң херээнге бүрүн бердиинкен кижи. Ынчангаш ону бүгү улус хүндүлээр, ооң үлегерин эдерикчээр, ол ышкаш болуксаар-дыр» — деп, Баян-Мөңге чугаалай-дыр. Бүгү моолда сураглыг чылгычы Давааның, кадарчылар Чой-Сүрүнүң, Сэвээнниң, Кениниин, тевечи Байынтының дугайын база-ла Баян-Мөңге улуг чоргаарал-биле чугаалай-дыр.

Бүгү Моолда ышкаш, бо аймакта, В. И. Лениниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болур оюнга, база Моолга улусчу революцияның тургустунгандан бээр 50 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарыш калбарган. Бирги чартык чылдың түңнелинде «Малчын» сумузу бүгү-ле көргүзүглер талазы-биле аймакта бирги черни алган. Бо суму ам моон-биле үш катап бирги черни ап, эң мурнакчы дуржулгалыг ажыл-агый болуп турар.

Сумунуң чону-биле байырлашкаш, дараазында Чөөн-Хову (Дзун-Говь) сумузунче хаптывыс. Сумунуң «Говжди Хөгжал» кедээ ажыл-агый каттыжылгазы бистиң «Торгалыг» совхоз-биле чарыштыг, ийи ажыл-агыйның кижилери бот-боттарынга үргүлчү аалдажып, арга-дуржулгазы солужуп чаңчыккан. Ынчангаш бо сумуда тывалаар-даа, орустаар-даа улустар элээн бар болду.

Суму даргазы Цэдэв болгаш ында партком секретары Дамдың олар бисти бир дугаарында утуп чедип келдилер. Чаъс хууңдан куткан дег саарып турза-даа, көрүкчүлер стадионун доллдур олургулапкан, шимчеш дивейн манавышаан. Чаъс аязыры билек стадионга чеде бердивис.

Ансамбль баштайгы көргүзүглеринден эгелеп көрүкчүлерниң улуг сонуургалын чаалап апкан. Барык-ла күүселде бүрүзүн катап-катап дилеп ап турганындан концерт элээн узап, имир дүжүп келген. Ынчангаш бистиң артистеривис сөөлзүредир машина чырыынга ажылдаар ужурга таваршкан. Концерт сөөлүнде бисти клубка барып танцылаары-биле чалай бердилер. Оларның клуву улуг чараш кылдыр дериттинген. Ында мурнакчыларның чуруун улгаттыр тырттыргылааш аскылаан болду. Орус дылды арыг билир анаяк кыс Жаргал мурнакчы бүрүзүн меңээ таныштырып, оларның чедиишкиннерин тайылбырлап чор. Оларның аразында Моол Арат Республиканың улуг Хуралының депутады, хойжу Тайсаа, инженер-рационализатор Сүрэнкор, малчыннар Цэвээн, Найдан болгаш өскелер-даа бар болду. Ол ажыл-агый баят уксаалыг нарын дүктүг хойларны өстүрүп турар, аймактың мурнакчы ажыл-агыйларының бирээзи. Одарларны шын таарыштырар талазы-биле улуг арга-дуржулганы өске сумунуң малчыннары моон кээп өөренип турар. Мында мал одарладыр черлерни тус-тус бөлүктеп чарган. Ол черниң бойдус байдалының аайы-биле кажан, каяа, кандыг малды одарладырын баш удур планнап каан. Ол бөгүнгү Жаргал меңээ билдилиг-биле тайылбырлап чорду. Орус дылды канчап арыг чугаалаар кылдыр өөренип алганын айтырдым. Москвага өөренип чораан, ам Улан-Баторда экономика институдунда башкылап турар. Шөлээзин бодунуң төрээн сумузунга эртирер дээш чоокта чаа келген болду. Бистиң беседавысты дыңнап олура, суму даргазы Цэдэв чугаалай-дыр: «Удавас Улан-Батордан төөгү эртемнериниң кандидады Төмүржап шөлээлеп чедип келир, ол база бистиң сумудан үнген кижи. Болгарияның София консерваториязын база бир ырааажы доозар, Улан-Батор, Москва болгаш Ленинградтың дээди өөредилге черлеринге бистен өөренип чоруткан уруглар удавас доозуп, бистиң сумувуска кээп ажылдаар».

Шевергин кеттинген аныяктар клубту долуп келген. Уругларының оюн-тоглаазын көөр дээш кырганнар безин келгилээн. Ийи чурттуң аныяктары орай дүнеге чедир ойнап-хөглээннер. Бистиң танцычыларывыс ол кежээ янзы-бүрү чурттарның чаа танцыларын моол эштеринге өөредип каан.

Найыралдыг кожаларывыстың кайы-даа булуңунга чорувуста бисти эң-не күзенчиг болгаш эргим аалчылар кылдыр уткуп ап турган.

Екатерина ТАНОВА.

ЧУРУКТА: Чөөн-Хову сумузунуң даргазы Цэдэв болгаш партком секретары Дамдың малчыннар-биле. А. САЛЧАКТЫҢ фотозу.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

Спорт

Республика чемпионаттарында

«Динамо» мурнавышаан

Футболга республиканың бирги чери дээш маргылдаага июль 22-де чаңгыс ужуражылга болган: «Динамо» (Кызыл) биле «Восток» (Чадаана) ужурашкан.

Оюн кайы-даа таланың дүрген халдаашкыннары-биле эгелээн. 10 минута эрткенде чадааннажыларның хаалгазынга айыылдыг байдал тургустунуп келгенде, динамочулар бир шииткел тевигни алгаш, бир мячикти кийр тепкен. 13 минута эрткенде аалчылар 11 м. черден шииткел тевиг кылыр эргени алгаш, санны деңнештирген.

Ооң соонда аалчылар 38 минута эрткенде бир сан мурнай берзе-даа, динамочулар 2-ле минута эрткенде санны деңнештирип алган. Демисел улам чидиглензе-даа оюннуң бирги чартыының төнчүзүнге чедир кайы-даа тала сан немей киирбээн.

Чапсар сөөлүнде хат хадып, сууккур чаашкын төп келзе-даа, демисел үргүлчүлээн. Кызылчылар инициативаны холга чоорту ап, 9 минута эрткенде оларның төп халдакчызы Заур Буряхини командазын мурнадыпкан. Олар аалчыларның хаалгазынче удаа-дараа халдап үнүп турза-даа, тевиглер дээш чок болуп, бо солун ужуражылга 3:2 сан-биле, динамочулар тиилээн.

«Динамо» бирги дескиниигде удуп ап болур 10 сандан 9 санны алгаш, өске командаларны мурнап турар.

М. ГАМИДОВ.

Демисел эгелээн

Июль 22-де волейболга республиканың бирги чери дээш маргылдааның байырлыг ажыдыышкыны Кызылда культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг паркының волейбол шөлүнге болган.

Бо маргылдаага эр улустуң 7, херээженнерниң 4 командазы киржип турар.

Шөлге бир дугаарында «Спартак» биле Н шериг кезээниң командалары үнүп келген. Баштай спартакчылар подачалап эгелээш, үш санны улаштыр чаалап алган. Динамочулар хенертен оюннуң темпизин дүргедетпишаан, көрүкчүлерниң сонуургалын көдүрүп, 7 мячикти удурланыкчызының талазынче улаштыр киир шаапканнар. Оларның темпизин оожумнадыр дээш спартакчылар баштайгы немелде минутаны алыр ужурга таварышкан. Ынчалза-даа динамочулар оюннуң инициативазын чаалап албышаан, удурланыкчыларын 15:7 санга уткан.

Ийиги оюнда спартакчылар кичээнгейлиг ойнап, оюннуң эгезинден эгелээш аргаларын бүрүн ажыглап, динамочуларны чиик уткан. «Спартактың» кол халдакчызы болгаш камгалакчызы Николай Көвезинниң техника талазы-биле чараш ойнааның көрүкчүлер мактап, адыш часкаашкыннары-биле ооң хей-аъдын киирип турган.

Оюннуң дараазында ужуражыышкыны көрүкчүлерниң сонуургалын улам көдүрген. Ооң төнчүзүнге чедир 14:13 санныг апарганда, демисел улам чидигленген. Бо тавагалда динамочулар бар күжүн долу ажыглаан болза, удуп ап болур аргалыг турган. Ынчалза-даа спартакчыларның халдакчызы Н. Көвезин мурнуку одуругга келгениниден оюннуң салым-чолун ол шиитпирлеп, командазын тиилелгеге чедирген.

Н шериг кезээниң командазының ойнакчылары баштайгы үш оюннуң ийизинге уттуртаа-даа, спортчу идегелин ышкынмайн, дөрткү ужуражыышкында удурланыкчызын база-ла чиик уткан. Ынчангаш ниити сан 2:2, кым тиилээрил дээрзи амдызында билдинмес, түңнел бешки оюн арткан. Ынчангаш көрүкчүлерниң идегели амдызында тодараттынмаан.

Бешки оюн эгелээн. «Спартактың» ойнакчылары оюннуң темпизин дүргедетпишаан, санын 8:1 чедиргеш, шөлдү солчуп алыр ужурга таварышкан. Армейжилер удурланыкчызының темпизин оожумнаткаш, санын деңнештирип алган. Ам сан 14:14. Демисел улам шыңгыырап, мячик элээн каш минуталарның иштинде черге дүшпейн, күштүг кагыышкыннарны кайы-даа таланың ойнакчылары чараш хап, камгалалга эки ойнап турарын көрүкчүлер магадаан. Сөөлгү 2 санны чаалап алырынга спартакчылар эрес, кашпагай ойнааш, армейжилерни 16:14 санга удуп, ниитизи-биле 3:2 санга тиилээн.

Кожазы шөлге уругларның демисели база-ла көрүкчүлерниң сонуургалын көдүрген. Баштай «Динамо» биле ийи дугаар «Спартак» (Кызыл) ойнаан. «Динамонуң» херээженнер командазы республикага база бир шыырак команданың бирээзи. Ында волейболга РСФСР-ниң Сибирь зоназының маргылдаазынга каш катап киржип келген ойнакчылар база бар. Ынчангаш олар бодунуң удурланыкчыларын 3:0 санга чиик уткан.

Ооң дараазында херээженнерниң «Спартак» (Кызыл) биле «Урожай» командаларының ужуражыышкыны болган. Борта база-ла спартакчылар тиилээн.

Эр улустуң «Динамо» (Кызыл) биле Хову-Аксы командаларының аразынга демисел база чидиг эрткен. Баштайгы оюнда хову-аксыжылар динамочуларны 15:10 санга утса-даа, дараазында оюннарда үш улаштыр уттургаш, 3:1 санга тиилеттирген. «Урожай» биле Ак-Довурактың эр улус командаларының ужуражылгазы долулуг улуг чаъс чагтаанындан түңнелинге чедир ойнаттынмаан.

А. КУМАЯК, судья.

Уран чүүл училищези чалап турар

1969—70 өөредилге чылында дараазында салбырларга сургуулдар хүлээп алыр: дирижёр болгаш ниити ырының, фортепианонуң, улустуң хөгжүм херекселдериниң (баян, домра, балалайка, допшулуур, шанзы, чадаган, игил), үрер хөгжүмнүң (труба, тромбон, кларнет, гобой, фагот, флейта), хылдыг хөгжүмнүң (скрипка, контрабас), теоретик-композиторнуң, вокальдың база клуб салбырының (тускай мергежили — дирижёр болгаш ниити ырының, улустуң хөгжүм херекселдериниң, режиссёрнуң). чурулганың.

30 хар чедир назылыг хамаатыларны училищеге хүлээп алыр. Ниити ыр болгаш дирижёрнуң база вокаль салбырларынга 18 хардан өрү назылыгларны хүлээп алыр. Музыка салбырларынче кирерде музыка талазы-биле билир чүүлдерин (дыңнаары, сактып билири, ритм, үнү), чурулга салбырынга кирерде бажынга чураан чуруктарын, уран чурулга база композиция талазы-биле ажылдарын хынаар.

Билдиришкинге дараазында документилерни кожар: билииниң дугайында херечилели (аттестады) боду-биле, төрүттүнгениниң дугайында херечилели азы паспорт (боду аккээр), дончу намдары, 286 майыктың эмчи шынзылгазы, чурттап турар черинден шынзылга, сөөлгү өөренип азы чурттап турган черинден характеристика, 3×4 хемчээлдиг үш чурук. Шериг биледин азы киир бижидилге дугайында херечилелди боду аккээр.

Кирериниң экзаменнери ниити чурум ёзугаар август 25-тен эгелээр. Кичээлдер сентябрь 1-де эгелээр. Тыва уругларны күрүне хандырылгазынга киирер.

Училищениң адрези: Кызыл, Ленин 1, тел. 25-79.

КИНО

ИЮЛЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дани» (делгем экранныг) 10, 12, 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночыынды 10. «Доктор Абстың шенелдези» 3, 5, 7, 9 шактарда.

редакцияның адрези

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизиниң 35-24, харысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-51, культура килдизиниң 37-13, кедээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа база совет тургузуу килдизиниң 21-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1.). ТС—00951.